tem intra ambitum in centro iniquitas laborque. Casiodorus muris habitatores omnes, medio nobiliores & honorabiliores designari vult.

Et injustitia.) Hieronymus, absque particula conjungente, *insidiæ in vitalibus ejus*. Alii, *prævitates*, aut *corruptelæ*, aut *confractiones*, aut *nequitiæ*, & *scelera in medio ejus*, seu intra ipsam sunt, vel regnant, aut *prævaricatum*, subaudi *homines*, sive *pravi homines illic regnant*. Chaldæicè: *tumultus in medio ejus*, vel numero plurali apud Nebiensem, *insidiæ*. Hebræa sic se habent: תהות בקרבה *hauvot bekirbhah*; de prima voce alibi egimus, posteriorem cum affixo. Hieronymus in priore membro, ubi etiam erat, vertit eo modo, quo est in editione nostra. Hic arbitror usum *vitalibus* figuratè pro civitatis medio, & intimo. Interpretes autem LXX. & noster, noluerunt repetere, *in medio*: sed ut admonui, *circumdantem super muros civitatis* intellexerunt LXX. ex priore versu, iniquitatem, & contractionem; rursum verò iniquitatem, & laborem, *in medio* ejusdem, nec non injustitiam.

Et non defecit de plateis ejus usura & dolus.) Hieronymus, *& non recedit de plateis ejus damnum & fraudulentia*. Est *vóx* usura propriè; תוך *thoch* verò, etsi aliquando pirata littera prima non simile nomen Græco, eamdem valet; nec dolum, & fraudem, sed usuram sæpius נשך *neseeh* vocant. *Plateæ* nomen Hebræum singulare hoc loco collectivè sumitur. Quamvis non in singulis urbis viis & plateis contractus iniri soleant, sed quo frequentiores homines conveniunt. De *usura* jam dixi Psalmo 14. *a*. Basilius autem ac Theodoretus observant, etiam in vetere Testamento, non in novo damnatam, quod est perfectius, usuras prohibitas fuisse. Hieronymus idem confirmat, præterea ex Jeremia *b*.

Allegoricè interpretat unde injustè vendito, crucifixo, tradito Christo, quamvis iniquus venditor tradiderque pecuniam retulisset, postquam dolo osculo prodiderat. Fuit etiam quædam oscuræ ratio in eo quod pro injuria, qua se Judæis læsos putabant à Christo, quum nempe ipsos reprehenderet, longe multo attrociores reprehenderunt, quàm illæ mererentur, etiamsi veræ injuriæ fuissent. Ambrosius *c* disputans adversus usuram, scribit, hanc præcipuè injustitiam hoc loco deplorari a David mox subjiciente proditionem Judæ, sive quod ultra sacrilegii invidiam conjurati Dominicæ necis fœneratoris crimen accesserit, sive quod tantum sacrilegium lætis abundeque usura fœnoris, ultimum fuerit. Addit; fœneratorem diabolum esse, qui vires animæ, & pretiosæ mentis patrimonium fœnerat, quodam usurariæ iniquitatis sic sumtu capiens, sic auro alliciens, sic reatu involuens, sic caput pro thesauro reposcens. Prophetæ crebrò vitia ista Hebræis objecerunt avaritiæ, sive usuræ, ac doli fraudiumque, præsertim Esaias, & Jeremias. Spectantur hæc in mercimonia maximè, quum vel exigitur statim iniquum pretium dolo, vel differtur solutio, exactâ usurâ. *Corruit in platea veritas, & aquitas ingredi non potest d*. Nempe ut antè dictum est, *circumdedit super muros iniquitas, & contradictio*, non sinens ut ingrederetur æquitas. *Ex usuris & iniquitate* redemit Christus *e*, hoc est, à peccato ex quo diabolus adeo graves exegit usuras, quibus nemo erat solvendo. Impedivit ne *faceret Deus furorem iræ suæ*, & ne *disperderet, quia ipse* etiam *Deus & nov homo* purus; *in medio populi sui sanctus, & nolens ingredi civitatem* f; tot videlicet contaminatam iniquitatibus & sceleribus, ut defendat à Romanis. Sic Oleam exponunt, quos Leog Castro citat, licet aliter alii. Hieronymus *h* vero tractans Esaiæ *i* locum. *Vox fremitus de civitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis*, docet sine dubio intelligendum de Jerusalem Romano exercitu circumdata, & in tres partes intus seditione divisa; quando unus templum, obtinuit, & omnia prius sancta possedit, forinsecus contra hostes, intrinsecus contra cives dimicans: tunc impletam comminationem illam, *relinquetur vobis domus vestra deserta* K: & prophetiam; *dereliqui domum meam* l: & præsidens templi consonâ voce, angeli dixerunt, *transeamus ex his sedibus*: de quibus non solùm Josephus Judaicæ scriptor historiæ *m*, sed multis priùs, inquit, sæculis Psalmista testatur; *Vidi iniquitatem, & contradictionem in civitate, quæ circumdedit muros ejus* (vide ut nexum textus illum sequatur, de quo ante dixi (*tota die*, ita ut subverteretur civitas, & impleretur aliud vaticinium. *Sion quasi ager arabitur*, & *Jerusalem quasi casula in cucumerario relinquetur*.

Chrysologus *o*, historiam de muliere, quæ erat in civitate peccatrix *p*, mysticè declarans de Ecclesia, qua dicatur quondam facta *civitas meretrix*, apud Esaiam *q*, docet, citans hunc locum Psalmi nostri totum quod in civitate, perfidiæ septa muris, superbiæ turribus communita, distincta iniquitatum plateis, obserata contradictionum portis, depicta doli fucis, indurata sillicibus usurarum, negotiorum doloribus aggravata, infamata lupanaribus, idest, idolorum templis, mulier hæc, id est, Ecclesia, gravissimum trahebat reatum ex tanta præcedentium colluvie peccatorum. Deinceps alia persequitur lectu digna.

Vers. 13.) Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique.

Et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo.

Vers. 14.) Tu verò homo unanimis dux meus, & notus meus.

Vers. 15.) Qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu.

EXaggerat injuriæ magnitudinem ex eo, quoniam qui se apertè inimicum ipsius profitebatur, sive Saul, sive Absalon, male de illo locutus esset, atque probris, convitiis, calumniis proscidisset, minùs mirum, ac toleratu facilius fuisset: si etiam inimicitias gerens manifestas, superba minaciaque verba, & atrocia crimina protulisset, declinare forsitan potuisset intentatum malum, vitando consortium ejus. Tùm verò ad unum aliquem conversa oratione principem proditionis, seu in Ceilam, cujus ignoretur nomen, sive in exercitu Absalon ad Achitophel, sive etiam ad populum totum Ceilanensem contribulem, & quem sibi recenti beneficio liberatæ obsidionis magis devinxerat: hoc pacto amaræ queritando loquitur. Illud porro mihi acerbissimum, intolerabile, ac inevitabile malum accidit, quo tu maledixeris mihi, superq; me magna locutus sis, qui mecum intimâ erat amicitiâ conjunctus, alterq; ego, particeps consiliorum, ac dux etiam eorum, & familiarissimus, præterea dulcissimus conturbernalis, atque mores eosdè ac ritus magno consensu sequens, & celebrans. Bellè hoc etiam in Judam Christi proditorem transferunt passim hic, & ab Ambrosio *r*, Eusebio *s*, Prospero *t*, Origene *u*, Procopio *x*, Isidoro *y*, Hieronymo *z*; sed quemadmodum initio dixi, non ità, quod contendit Dionysius Rickelius: ut uni ad litteram conveniant; quamvis similem isti, ex 40. *a* Psalmo sententiam de eodem proditore Christus citaverit *b*. Adversus proditores nonnihil jam alibi dictum, nec satis esse umquam possint, quæcumque prodantur; tam est exosum, & invisum hoc hominum genus, quibus quum dimicatio major, inquit Livius *c*, quàm cum hostibus, neque detestabilior quisquam sit, quàm qui amicitiam læserit, ut idem scribit Ambrosius *d*, docens hoc in proditore Dominum gravissimum invenisse, quo ejus condemnaret perfidiam, quod gratiæ vicem non repræsentaverit, et convivijs amicitiæ, venenum malitiæ miscuerit. Credo de Christianis nullum Judæ vocari nomine (rameti ex Apostolis sanctis, eo Simon quo que cognominaretur) ad execrationem proditoris; nam & *Leum* dixi vetitum est à Pellenæis, Græcè λοιδορεῖν: vel dicere ἀκούετε λοιδορ: *audite ò populo*. odio Lei Agnusti proditoris, qui conspiratione eorum adversus Theseum ipsi patefecerat *e*: & Antiqui Romani prænomina Patritiorum quorumdam malè de Republ. meritorum, & ob eam causam capite damnatorum, censerunt ne cui ejusdem gentis patritio inderentur; ut vocabula quoque eorum defamata, atque demortua cum ipsis viderentur *f*. Id autem sapienter anno superiore de cognomine perditissimi, Maximi Henrici Reg. Francorum IV. interfectoris.

Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique.) Hieronymus, *non enim inimicus exprobravit mihi, ut sustineam*. Vel, ut alii, *& feram*: i.e. alioqui tuliſſem, nempe patienter, aut leviùs, mitiùs facilius, vel, juxta notionem aliam verbi נשא *esa*, *excepissem*, opponendo defensionem aliquam, elevando ab illusissem. Notat Genebrardus aut LXX. legisse pro לא *lo*, non, לו *lu*, *si*: autem sensum sequendo reddidisse clariorem orationem, ac propriorem communi modo loquendi: aut similem formulam hanc ei esse, qua utuntur aliqui, ut Ciceto: *non fatum est, & omnia fiunt casu*, idest, si fatum est, non omnia fiunt casu. In Psalterio Romano ultimum membrum sic habet, *supportassem me*: in Ambrosiano & apud Hilarium & Cassiodorum est idem verbum *supportassem*, sed pronomen omittitur: quod etiam in primo non habet Hebræus Græcusve textus, nec Augustinus. Loco autem verbi *maledixisset*, idem, & Hilarius, legunt, *exprobasset*. Hieronymus etiam scribens Suniæ ac Fretelæ *g*, ait ὀνείδισε *us*, significare *opprobrassest me*; sed inter maledicta, & opprobria sensum non discrepare. Probosia Judam apud Judæos locutum asserit Euthymius; & credi potest. Idem auctor exponens Evangelium Matthæi *h*, notat, quum de venditione tractaret, dixisse, & c, *ego vobis eum tradam*, non autem Jesum Christum, quia jam nomen ejus oderat. De Juda locum iumendo (sumit Arnobius de Diabolo, alii de Gentilibus) non significat Christus dicens, *sustinuissem utique*, quasi non sustinuerit; sed ostendit dignitatem, gravitatem, fraudem proditionis, quæ humanitùs caveri vix potuerit, ac tolerari. In *supportandi* verbo, quo cum aliis utitur, modestiam notat Christi Cassiodorus, quia de humanis inquit calcamentis id verbum toleret utiqui. Portavit Christus Judam tub se, quando ablunens pedes ipsius, pedibus ejusdem se tu pponit. Non sustinuit, nec supportavit, quatenus posset adeo multa in eum frustrà collata beneficia fuere tandem permissi, ac præcipitati in desperationis & perditionis profundum. Timeat comparatione infidelis, Christianus malus, & proportione servata quivis, à quo ita exigit vocato, flatus, gradus, dignitas majorem perfectionem, & is, *cui* quum fuerit *plus datum, plus requiretur ab eo* i. d. *Ve*, inquit Deus, *provocatrix, & redempta civitas, columba*; & quæ apud Sophoniam e sequuntur, lectu sanè digna. Id exaggeravit Christus, *flendo super civitatem, dicendoque, si cognovisses*; atque abrupto sermone; *& tu* f. M. Brutò irruenti Cæsar dixit καὶ σὺ τέκνον; & ad Caicam: (quid agis scelerate Casca *k*?) quamvis illud non ad familiaritatem, aut Bruti ætatem referunt, sed quod Brutum, ex Servilia & Cæsare conceptum multi crediderè. Gravior expostulatio illa DEi: *Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? & ponia æ, Filii matris meæ pugnaverunt contrà me*, cujusmodi fuisse scribit Bernardus *l*, Annam, Caipham, Judam; malum namq; intellexum, & domesticum, gravius esse, ac inimicus hominis domesticos ejus. Judæis ipsis tempore Machabæorum Judæi acerbissimi hostes fuerunt *m*. *Fratres nostri oderunt nos n*, nihilque tam cogit in mortem, quàm sub obtentu fidei, fidem violare, ut Ambrosius *o*, ait: & de Constantio Imperatore queritur Hilarius *p*, pejotem propterea Nerone, Decio, Maximiano vocans, nam qui ignoros lædit, ait Arbiter *q*, latro appellatur; qui amicos, paullo minus quàm parricida. Elegans eadem de re Luciani Epigramma *r*. Porro Chrysostomus *s* hinc infert, quam sit molestum & acerbum opprobriis proscindi, maximè illorum, qui priùs habebantur amici.

Et si is qui oderat me.) Hilarius, *odiens me*, in eumdatis Græcis omittitur pronomen. Idem valent hæc, quod inimicus, quamvis actum odii expressum important, sine quo potest quis inimicus esse: immo absque ullo actu secundo malo, in quo virtuale odium DEi, si mortale peccatum sit, includitur, quum scilicet solum originale qui peccatum habet. Alibi *t*, conjunctos legimus inimicos, & eos qui oderunt. Inimicus videtur exterius, profiteri odium, sicut amicus amicitiam; odio habens, odium intus continere, vel quia manifestare non audet, vel ut magis noceat. Pejor est secundus, caveturq; difficilius, quum prius noceat, quàm agnoscatur, ut scribit Augustinus *u*. Unde Christus *x*, injuxit *diligi inimicos, benefacere iis, qui oderunt*. Licèt inimico quoq; benefaciendum sit, & cibandus sit quum esset *y*, quia inimicus qui odium profitetur extrinsecè, non habenter acceptat beneficia, sed oblatis plerumque indignatur, ac ægrè fert, eò se redactum, ut amico egeat, & nisi cogat necessitas, refutat, qui habet odiotatum, nec id prodit, facilè acceperat, si quid offeratur, idq; etiam, ut idem odium magis occulter: faciliore quoque negotio beneficiis redit in amicitiam, quoniam nondum odium est manifestum. Docuit ista prior Tolectus *z*.

Super me magna locutus fuisset. Prosper *a*, *magnum dixisset*, quid importet hæc phrasis (cui similis quum *lingua magniloqua* vel *magnificata* dicitur *b*, & *os dilatari* c, aut *magnificari*, יגדיל *jigdil*, seu te ipsum, tamquam magnum ostentare superbiæ alium, & intolerescere, quod Psalmo 40. de eodem Juda dicitur, *magnificare supplantationem*, quasi quod modestè fecerat Christus, pedes ei lavando, ut supponeret podibus ipsius caput, inde ille occasionem magis arripuerit eumdem conculcandi, & obterendi. *Magna* item *loquuntur* inimici exaggerando, & amplificando, si quæ mala deprehenderint in his quos odio prolequuntur. Crimina Christo Judam impegisse, ut emptionem citius persuaderet, quis dubitat? Dixi eodem Psalmo 40. de quorumdam sententia Judam, consecratum etiam panem derulisse, ut præsigiosum doceret esse Christum. Euthymius interpretatur hoc loco, impudenter, & miniciter loqui.

Abscondissem me forsitan ab eo.) Hilarius, Augustinus, Cassiodorus, Ambrosius g, Prosper *h*, Psalterium Romanum, *absconderem me utique ab eo*: in Ambrosiano Psalterio, *abscondissem me utique ab eo*. Ità particulæ *sicut & prius, sustinuissem utique*, non sunt in textu Hebræo: in Græco autem tam ibi quàm hic est ὡς, ὥσπερ καὶ πρότερον καὶ, *absconditus essem*, & Apollinarius priore ponit loco, communem faciens isti simul adjectam vocula affirmante.

Ἐγὼ ἐχθρὸς εἰμοὶ ἐὰν ὀνειδίσῃ μοι, ὑπέχ' ἂν τλαίην,
καὶ εἴ τις ἀντ' ἐμοῦ ἐχθρὸς ἐγένετο μεγάλων ἐπέων.
Si me inimicus torsisset probrose, sane forsitan sustinuissem
Etiam odientis, verborum dedita impetum.

Hoc ingero, quia Græcè ἂν & *forsitan*. Latinè ille respondens, redundant aliquando, nec innuunt dubitationem, non solùm, quando proferuntur a DEO, vel Christo, ut Augustinus, docet, exponens illa verba *k*: *si me feisetis, forsitan & Patrem meum feiseretis*, sed etiam, quod videtur negare, quum ad homine. Etsi concedo Augustino, uti Christum ea dubitantis forma agendo cum infidelibus, quia Philippo fideli dixit absque ulla dubitatione *l*: *qui videt me, videt & Patrem meum*. Item denotare posse vim liberi nostri arbitrii in diversa mutabili, licèt à Deo nihil sub dubitatione vel conjectura cognoscatur etiam de posibilibus contingentibus liberis conditionatis, quæ reipsa non existent. Reprehendit Ambrosius *m*, expendens hujusmodi propositiones, eos qui dicant Deum ignorare quid esset futurum. Denique concludit allatis aliquot exemplis, istas locutiones non esse dubitantis. Monet præterea, quod Latinè, forsè dicimus, Græcè nere, qui omnem gloriam suam statuunt in expressione verborum, ut Homerum, quem citat. Lege Riberam nostrum *n*, & Gregorium *o*: Eadem particula ἂν est aliis locis, *si scirent donum Dei, tu forsitan petisses ab eo*: *si quis credetit Moysi, crederetis forsitan & mihi*: *si te feisent virtutes, quæ factæ sunt in te, forsè manssissent usq; in hanc diem*, quod paullo antè *p* demta vocula Latina dictum fuerat, *si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cinetilio & cinere pœnitentiam egissent*: ubi tamen extat quoque ἂν. Monet Rusinus hanc ambiguitatem sermonis hoc loco secundùm usum positam esse humanæ locutionis; *forsitan illud ibo; forsitan hoc faciam*. Haimo exponit *forsitan*, id est, revera.

Tu verò homo unanimis. Augustinus *q* alibi, *tu verò unanimis meus*: tum sequentia citat cum conjunctione, & *Dux meus, & notus meus*. Hieron. *sed tu homo unanimis meus*: vel *secundùm ordinem meum*, i. e. quem æstimabam, in pretio habebam æqualem sermihi, alterum me dignitate, & gradu, collegam, rebus meis præfectum, ac socium constituera m: aut, referendo ad sequentia, quem

a *Vers.* 5. Usuræ prohibitæ.
b *cap.* 16. Allegorica interpretatio.
c *de Tobia c.* 1.
De proditione Judæ & Dominicæ necis crimine lucis interpretatio.
Fœnerator diabolus ut dictus.
Vita literæris cerebro objecta
d *Es.* 59. 14.
e *Es.* 71. 14.
f *Os.* 12. 19. Oleæ loci expositio.
g *ibidem.*
h *in c.* 66. *Es.*
i *cap.* 66. 6.
item Esaiæ.
K *Luc.* 13. 35.
l *Jer.* 12. 7.
m 6 *de bello Jud. c.* 12.

n *Mich.* 3. 12.
o *Cerem.* 95.
p *Luc.* 7. 37. & *seq.*
De muliere quæ erat in civitate peccatrix, mystica expositio.
q *cap.* 1. *ar.* Loel hujus Integri citatio.

Formulæ loquendi ex Ciceronc.

a *Epist.* 135. Probosia Judas apud Judæos locutus.
b *in c.* 26. *c Matth.* 26. 15.
Locus Matthæi expositus.
Loci adaptatio.
Christi modestia notata.
d *Luc.* 12. 48 e *c.* 3. 1. & *seq.*
f *Luc.* 19. 41. 42.
Infidelium & malorum Christianorum terror, exemplo Judæ.
g *Suetan. in Cæsa. c.* 81.
h *Plut. in Cæs.*
i *Jer.* 12. 15. k *Cant.* 1. 6.
l *Serm.* 29. in *Cant.*
m 1. *Mach.* 7. 22.
Catilinæ ad Brutum imperfectorum verborum ut perfectio.
n *Esa.* 66. 5. edefle. *cent. Arian. Pelb. contra illum.*
q *in Agrip. Annæ, Caiphæ, Judæ, filii matrem impugnantes.*
Sub obtentu fidei fidem violare.
quam grave Constantius Imp. ut Neronc, Decio, Maximiano pejor vocatus. Qui ignotos lædit.
r *in Epist. Joan. Pelb. contra illum.*
s *in Matth. Hom.* 50. *in Ep. ad Hebr.* 1. 17. 10. *Tim.* 17. 6. 27.
Inimici fe die lebenter dissimilo.
t 19 *Dcut.* 11. c. 5.
u *Luc.* 6. 27.
x *Luc.* 6. 27.
Luce hoc interpretatur *Arm.* 12. 20.

Injuria quæ atrocissima.
In Judam bestia loci translatio.
r *in Psal.* 30. 5. *officia. ult.*
s 1 o. *de demonstr. c.* 2.
t 3. *de Trad. c.* 18.
u *tom.* 32. *in Ioh.*
x *in c.* 32. *Es.*
y *in c.* 32. *Es.*
a *v. c.* 67.
b *Isaac* 13. 18.
Invisum proditorum genus.
c *lib.* 2. *de supra.*
Perfidia maxime damnata quæ.
Ad execrationem à nullo Christiano pronuntiatum. Ea usurpatum.
Lei Agnusti proditoris nomen ut pronuntiari vetitum.
e *Plutar. in Theseo.*
Prænomina Patritiorum male de Republ. meritorum, & publ. meritorum ejusdem gentis patritio indi, à Romanis veritum
f *Gellius lib.* 1. *cap.* 2.

Super me magna locutus fuisset.
z *in Luc.* 6. *Amort.* 93.
a *de prad. c.* 18.
Phrases Scripturæ.
b *Ps.* 11. 5. & 5.
c *ex Reg.* 2. 3.
Esa. 57. 4.
d *Abdiæ ver.* 12.
e *vers.* 17.
f *vers.* 10.
De Juda loco in Psal. 40.
Quotuplex sententia.
de pane consecrato à Juda proditore delato.

Sensus loci.

a *Ps.* 54. 13. & 14.
b *Ps.* 40. 10.
c *Ps.* 54. 13.
d *Ps.* 40. 10.
e *Ps.* 54. 13.
f *Ps.* 40. 10.
g *Ps.* 54. 13.
h *Ps.* 40. 10.
i *Ps.* 54. 13.
k *Ps.* 40. 10.
l *Ps.* 54. 13.
m *Ps.* 40. 10.
n *in Ps.* 54. *Amort.* 22. & *seqq.*
o *Hom.* 9. *in Ezech.*
p *Psal.* 4. 4. 10.
q *c.* 3. 26.
r *c.* 8. 19.
s *Matth.* 18. 23.
t *vers.* 22.

Fortsitan pro revera.

u *Epist.* 48.

habebam loco ducis mei, &c. hæc omnia valet nomen Hebr. cum lit. servili, & affixo כערכי chebherchi à ערך hherech, & à verbo ערך hharach ordinare, ordine disponere, æstimare æquiparare. Qui autem est ἰσόψυχος, & unanimis alicui, est in illo æqualis est, atque ab ipso æstimatur in ea re, quæ plurimi refert. In Deuteron. a, amicus, quem quis diligit, ut animam, vocatur Græcè ἴσος τῇ ψυχῇ æqualis animæ. Hebr. כנפשך chenephes, sicut anima. Symmachus vertit σὺ δὲ ἄνθρωπος ὁμότροπος, sed tu homo eorumdem morum. Apollinar. ὁμόφρων ejusdem sententiæ mentisque. Paraphrastes Chald. nominans Achitophel, sic exponit, & tu Achitophel, homo similis mihi. דדמילי dedameli. Achitophelis certè consilium tanti faciebat David, ut quum ille ad Absalonem defecisset, nil vereretur magis b, quia consilium quod dabat, quasi si quis consuleret Deum, & quum esset cum David, & quum esset cum Absalom c, eratque prius consiliarius David d; quum autem cognominetur Gelonites e; à Gelo civitate in sorte Juda f, contribulis David fuisse videtur. Deficiendi autem à Davide caussa credimus quòd filii ejus Eliam g, filia erat Bethsabee h, voluit vindicare injuriam neptis violatæ, & Generi occisi. Inter alia verò perniciosa consilia, illud dedit, quo simili injuria compensaretur ea, quam neptis acceperat, Generque, ut ingrederetur Absalon ad concubinas patris sui in solario i, unde scilicet David prospiciens exarserat in concupiscentiam Bethsabeæ k.

a c. 13. 6.
Achitophelis consilia quanti ponderis, & quanti fieret David.
b 2. Reg. 15. 31. 34.
c c. 16. 23.
d 1. Par. 27. 33.
e 2. Reg. 23. 34.
f Iosue 15. 2.
g 2. Reg. 23. 34.
h c. 11. 3.
Achitophelis à Davide deficiendi caussa credita.
i c. 16. 21. 22.
k c. 12. 2.

Lyranus per hominem intelligit populum Ceilanum, qui declaraverat se Davidis amicum, & confœderatum. Cajetan. legens, & tu homo sicut æstimatio mea, affirmat esse Saulem, qui Davidem, postquam Philisthæos percusserat, in pretio habuit, præposuit militibus, generum fecit, ipse verò Saulem habebat, ac nominabat Ducem, & Regem suum notitia domestica, cum quo dulcia colloquia, & consilia communicaret; illeque vicissim cum ipso: præterea quem prodeuntem in publicum honoris caussa comitaretur, tùm præsertim, quum celebrior conventus fieret, ac festivior in domum Dei; & tabernaculum: ita ut odii simultatisque origo non ex se nata, sed ex ipsomet Saule fuerit, nec eum vitare, eique resistere potuerit, sicut præcedenti membro significari vult idem Cajetanus. Hæc postrema expositio durior est, quia constat, in potestatem Davidis non semel, Saulem venisse. Deinde, quia non ita commodè aptari ad Judam proditorem potest, de quo passim alii, quum ejus respectu Christus erat sicut Rex Saul, secundùm dignitatem. Treveri editionem sequentis Hieronymianam, interpretatio de Jonatha est, hoc modo: Vult, inquit ille, quantum equidem obscurius loquentem assequi queo, David ostendere, Ceilanos proditores, excusationem non mereri, quia non inimicus ullus ex ipsis exprobravit sibi, hoc est, objicere potuit, quod esset in culpa, meritoque tradendus Sauli, ut sustineret, id est, ut conscius culpæ istius, patienter ferret se tradi; præterea non is qui oderat, super eum magnificatus erat, idest, non erat apud Saulem tanto in pretio, ut illum is magnifaceret, aut Davidi præferret, secundùm auctoritatem, & potestatem, & in regno successorem habere vellet, ita ut ad gratificandum Sauli, & ad sibimet etiam consulendum, referret prodere illum Sauli, ipse autem David talem vitare posset, seseque ab eo abscondere. Nihil tale fuit, quo excusari proditio valeat. Sed tu ò Jonatha (per apostrophen, inducit ei loquentem Davidem Treverus) fili Saul, videlicet indicasti odium patris tui, quum effugi Ceilanos, venique in desertum Ziph l: tu inquam dux meus, & notus meus, quo scilicet duce, & indice, propter adeo arctam inter nos benevolentiam, toties didici patris tui insidias, & fugi m: cum quo tam dulciter inito fœdere communicavi arcana cordis consilia, ipseque mecum vicissim, cui me comitem libentissimè jungebam in domo Dei, h. e. in terra Israel, & in Jerusalem, & in celebratione sacrorum, unde nunc exulo: quo cum denique inambulabam frequenter, cum terrore fremituve propter patris tui persecutionem, violentis & conantis me interficere. Placuit singularem istam & fortassis adhuc inauditam recitare sententiam, ex manuscripto, quia non caret acumine. Verùm litteraliter agendo, præfero illos qui quempiam notari volunt absque nomine, qui quum David esset intra Ceilam, auctor fuerit eum prodendi: aut populum totum ejusdem urbis: aut postremo Achitophelem.

Expositio durior una. Variæ adaptationes & interpretationes de Jonatha.
l 1. Reg. 23.
m c. 19. 20.
Litteralis expositio.

Non dubito tamen, quin primus modus melior sit, nam Achitophel non pertinet ad Ceilanos: nec ita bene de populo integro, ut de quopiam singulari homine dicuntur numero unius, quæ hic habentur: de Jonatha non video quorsum nunc mentio fieret, quum tota versari oratio in eo videatur, ut reprehendat ac invehatur in proditores, unumque proditionis præcipuum auctorem.

Improbata expositio de Ionatha.

Quod attinet ad Judam proditorem, cujus negare non debemus typum, quisquis sit, de quo sermo ad litteram habeatur, & omissa interim allegoria de populo Judæo, & synagoga refutata, ut Remigius explicat, Bruno Carthusianus: item tropologia de quovis, qui deficiat à DEO, ut declarat Beda, Judam inquam Ruffinus hominem vocari docet, secundùm carnalitatem, unanimem per simulationem: ducem per prædicationem: notum per fidem: simul fuisse per conversationem: dulces cepisse cibos tàm corporales, quàm spirituales. Hilarius & Cassiodorus ajunt dici unanimem, quia Apostolus: ducem, quia missus ad vicos & castella, ut prædicando futuri regni, & princeps esset (adde, quia mittebat Christus discipulos ante se in locum quò erat ipse venturus:) notum Hilarius, quoniam novisset Judas familiariter, quæ docebantur, & fiebant à Christo: Cassiodorus, quia proditio Judæ multo antè nota Christo: dulces capientem cibos Hilarius, quoniam eodem convivio usus, & interfuerat, quum vel aqua in vinum mutata, vel multiplicati panes. Cassiodorus etiam, quia ei dogmatici sunt oblati cibi, & spirituales: ambulantem in domo Dei cum consensu, frequentando templum: Haimo unanimem simulatè dici vult: ducem præmissum, cum aliis discipulis, ad parandum hospitium: notum secundùm conversationem: dulces capientem cibos; qui deberens dulcem consiliare amicitiam, vel doctrinam spiritualem, quæ dulcis esse debuisset, & à traditione removere: ambulantem in domo Dei cum consensu, quando contradicentibus Christo Pharisæi in templo, ipse ille consentiebat. Euthymius, ac Nicephorus ajunt unanimem appellari, quia erat amicus: ducem, quia cum aliis Apostolis ducem fidelibus constituerat: notum, quia familiarissimus erat: dulces cibos capientem, quos ipsemet dulcoraret, quoniam præparabat tamquam minister sensibiles, ac externos: spirituales, ut Apostolus, & prædicator: ambulantem in domo Dei, ascendendo in templum, quia numquam cum divelli patiebatur à latere suo suo. Euseb. n scribit, conferens hunc locum, cum alio ex Psal. 40. o, eadem hic repeti, quæ ibi sunt dicta, etenim homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem. Ambrosius p ponderans valde hunc locum, notat quòd ad acervandam peccati invidiam non dixit Christus, tu verò servus meus, Apostolus meus, sed unanimis meus, h. e. non meus, sed etiam tuus proditor es, qui unanimem prodidisti: Perpende etiam patheticam reticentiam: tu vero, &c. nullo expresso verbo, quo aliquid enuntietur, de eo qui describitur. Supplent ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. Euthym. & Nicephorus: tu verò cur maledixisti, vel exprobavi mihi? λοιπὸν, ait Niceph. ἵνα τί ὠνείδισας ἢ τοῦ ζῆν ἐπεθύμου. Origenes q, ex his omnibus ut de proditore Juda intelliguntur, atque ex Ps. 40. r, colligit, bonum fuisse aliquando, & amicum Christi, & corruisse quum Sanctus esset, & eò usque etiam amando pervenisse, ut esset Jesu unanimis: errare autem illos qui asserunt, natura salutis incapacem fuisse. August. s infert nobis inter falsos fratres agendum quamdiu vivimus, sicut est modo lilium inter spinas, amicaque sive proxima, inter filias t, & sunt grana inter paleam u, & oderunt nos fratres x. Hugo in octo verbis, quæ continentur v. 14. & 15. observat totidem partes ingratitudinis, inhumanitatem, inimicitiam, scandalum, proditionem, consiliorum revelationem, inhospitalitatem, deviationem, contradictionem. Præ manibus auctor est, hæc fusè tractans velut monstra pestesque vitæ religiosæ.

Ad Judam proditorem adaptatio.
n lib. 10. de demonst. cap. 2.
o vers. 10.
p c. 3. offic. c. ult.
Pondus verborum hujus loci.
q tom. 32. in Ioan.
r vers. 10.
s in Psal. 99. & lib. contra Donat. post collat. c. 35.
Qui velint bonum aliquando fuisse Judam, & amicum Christi, & corruisse quum Sanctus esset: errare qui afferant natura salutis incapacem.
Inter falsos fratr. agendum quamdiu vivimus.
t Cant. 2. 2.
Hugonis observatio.
u Matt. 3. 12.
x Esa. 66. 5.

Dux meus.) Campensis commilitonem interpretatur: Symmachus, συνήθη, familiarem. Paraphrastes, præceptorem, à quo se David dicat edoctum, & Achitophelem intelligit, cujus nempe, ut antea dixi, consilio plurimum deferebat, seque regi finebat. Lyranus explanat de populo Ceilano, quia per nuntium adduxerant David ad defensionem suæ civitatis. Monui quoque de Saule, aut Jonatha, quo pacto posset accipi. De uno etiam aliquo ex populo Ceilano dicere hoc posset David, quia illum

illum vel sui militibus præfecisset, vel ejus ductu atque consilio multa facere soleret: vel si placet præceptoris magistrive vox (nam אלוף alluph dux est, ductor, doctor, rector, magister præcipuus etiam amicus: ex quo quis pendet, ex ejusque consilio, & auctoritate velut præeuntis,) cum inter præcipuos censeret, ac sibi maximè obstrictos, quemque deceret magis exemplo bono aliis præire, non autem proditionem machinari. Judas etiam præter ea quæ priùs annotavi, dux erat Christi, quia unus de ducibus, & principibus constituitus à Christo super omnem terram a, ut Græci docent, & præter enarratores hujus loci explanantes Esajæ b verba, & ipse super duces stabit, Hieronymus, ac Procopius. Non assentior Theodoreto, & Basilio (si tamen duo sunt, & non unicus auctor) non posse ullo modo congruere David hunc locum, quia nemo minor amicorum ejus ipsum prodidit, dum fugeret Saulem: Deog enim & Ziphæi non erant ex legitimis amicis ipsius. Nam, ut omittam sententiam de Achitophele, aut populus Ceilanensis, aut insignis aliquis alius antea Davidis amicus innuitur.

a Ps. 44. 17.
b c. 32. 8.
A Theodoreto & Basilio dissensus auctoris.

Et notus meus.) Pro γνωστέ μου, habet Symmachus in recto, absque pronomine γνώριμος. Genebrardus ait in Hebræo מידעי mejuddahi, allusionem esse ad nomen proditoris Judę. In sono nonnulla est; in re vix ulla, quum Hebraicè vocetur יהודה Jehudah, à ידה jadah, non à ידע jadahh. Paraphrastes ad Architophelem referens, activè vertit, notam reddis mihi sapientiam: quasi legerit benoni, seu participium activum in Piel cum affixo מידעי mejaddehhai, & tamen in Job noti mei vocantur מידעי mejuddahhai. Latinè, qui me noverant, nimirum activè, non passivè.

Qui simul mecum dulces capiebas cibos.) Hieron. qui simul habuimus dulce secretum, cui similis interpretatio Aquilæ, οἳ ὁμοῦ ἐγλυκαίνομεν ἀπόρρητον, qui simul dulce fecimus, aut habuimus, ac ut ita dicam dulcoravimus secretum. Symmachus, οἵτινες ἐκοινολογούμεθα γλυκεῖαν ὁμιλίαν, qui communicabamus, vel communicando reddebamus dulcem collocutionem, consuetudinemve. Particeps consiliorum Christi Judas erat cum ceteris, quos ille ideo amicos esse asserebat, quia quæcumque audisset à Patre, nota faceret eis c, & dedisset nosse mysterium (arcanum) d regni. In editione LXX. correcta, omisso pronomine μοι, quod habent alii codices, ac enarratores Græci; & Eusebius e, ita legimus, ὃς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγλύκανας ἐδέσματα, qui simul, aut, in idipsum dulces capiebas, vel faciebas cibos. Sed aliquando Ambrosius f legit, simul, interdum g, semper: quod non recordor significare ἐπὶ τὸ αὐτὸ, vel יחדו jachdau, quæ propriè significant, in unum, eodem, in idem: in eumdem locum, pariter, simul una. Et vim tamen Ambrosius facit in illo temporis adverbio Latino, sicut & in Epitheto dulces: ut probet per cibos dulces intelligi verba vitæ, quia materiales edere non semper quis potest, sed verbo Dei possumus inhærere, & noctibus & diebus; si in lege DEI die & nocte meditemur h, & hujusmodi cibos nulla amaritudo corrumpit, nulla mortis corruptela contaminat, quum illi alii corrumpantur.

c Ioan. 15. 15.
d Marc. 4. 11.
e 10. de demonst. c. 2.
f 3. offic. c. ult.
g in Ps. 40.
h Ps. 1. 2.

Arbitror ad litteram cibos externos intelligi, & ad Judam applicando, etiam spirituales panemque Eucharisticum, ut Psal. 40. i docuimus, & hoc loco Arnobius appellat mensam mysterii. Nec obstaret adverbium, semper, interpretando de cibis materialib. & de spiritualib. quod enim quotidie fit, ac statis horis, fieri semper dici posse demonstravimus psal. primo k, & perpetuus conviva vocatur, qui quando convivii tempus est, cum quopiam semper convivatur. Quòd si τὸ ἐγλύκανας interpreteris, dulces reddebas cibos, poteris de Juda peculiariter intelligere, quatenus loculos habens, comparendi quoque cibos habebat curam. Hebr. nomen סוד sod, signif. secretum, & consilium, ac nonnumquam consilium, cœtum, congregationem l, sed suspicatur Genebrardus hic esse synæresin ex סעוד seod, solereque Chald. & Syros litteras gutturales absorbere, ac si vocales essent. At hoc aliud nomen nullibi reperias in divinis litteris, & סעודה sebhudah Rabinicum est à סעד sabhad, verbo S. scripturis usitato pro prandere m, quia hoc est vitam sustentare, & confortare, quod primariò valet id verbum, unde panis cor hominis confirmat n, יסעד iisdad, firmabit. Probabilis tamen conjectura. Facilior videtur alia Riccardi Cenomani pro סוד sod, lectum à LXX. סוף soch, quod unctionem significat, quæ accipitur pro refectione, & pulmento. Verùm nec extat in Bibliis tale nomen, sed geminatum סוכב socheb o: nec hoc quidem eo modo exponitur, quo Riccardus vult, nisi à Rabbinis, nec probari potest, loci, olei unguentive nomine refectionem & pulmentum significari. Præstat dicere attendisse sensum LXX. quia quibus communicamus arcana nostra solemus familiariùs adhibere ad mensam nostram. Nam quod Genebrardus affert de aphæresi, valde incertum est, atque licèt in pronuntiando litteræ absorbeantur, in scribendo etiam absorberi, nisi gravis admodum cogat ratio, affirmare non debemus. Nescio, Apollinarius cur convivium exposuerit dicere Davidem celebrasse se apud alium,

i vers. 10.
k vers. 2.
l Ps. 110. 1. Ps. 63. 3.
m Iud. 19. 5. 3. Reg. 13. 7. Gen. 18. 5.
n Ps. 103.
o Ezech. 28. 14.

οὐκ ἄμφω δαῖτας παρὰ σοὶ πάσαμεν ἐπιτελικρὰς;
Non ambo convivium apud te gustabamus dulce.

Et non potiùs quòd alium ipse excepisset, utrumque potuit esse: & Hebr. non est mecum: nec μοὶ in emendatis Græcis codicibus. Ceterum scripturæ phrasi sicut comedere panem cum aliquo, est familiariter agere p, ita & capere cibum: unde consequens fit, quod jam dicebam, ut fit etiam particeps consiliorum, quæ sub mensam sæpe prodi solent q. Christus nulla majora revelavit secreta, quàm in cœna, vel statim post cœnam r, & arcanas parabolas non paucas indidem, ac ex nuptiali convivo duxit s, promisitque mensam suam in regno suo t. E contrario proditiones ac interfectiones etiam per speciem, ac prætextu conviviorum, nonnullæ memorantur, qualis Absalon interficientis Amnon fratrem u, & Herodis, occasionem saltem inde oblatam obtruncandi Joannem arripientis x. Quamvis, ut monet Ambrosius y, hostes plerumque, latrones etiam, parcant iis cum quibus recordentur se iniisse convivium; & feræ ipsæ pabulorum societate mitescunt: & vir iniquitatis, ait Cassiodorus, solet comessationibus mitescere.

p Dan. 11. 26. Luc. 14. 1. & 15.
q Prov. 31. 4.
r Ioan. 13. & seq. cap.
s Luc. 14. 7. & seq. 16. & seq.
Prætextu conviviorũ proditiones & interfectiones.
t Luc. 22. 30.
u 2. Reg. 13. 25. & seq.
x Matt. 14. 1. & seq.
y in Ps. 40.
Latrones etiam, conviviorum societate, & feras, pabulorum, mitescere.

Proverbium agnoscit Genebrardus. Tale de modiis salis ad firmandam amicitiam edendis: tale, de non frangendo pane: i. e. non dissolvenda amicitia: tale de illo qui salem ac mensam sit prætergressus, h. e. violaverit amicitiam: talis ritus Macedonum, libando panem gladio divisum. Legatur Delrius noster in sacris Adagiis.

In domo Dei ambulavimus cum consensu.] Hieron. in terrore. Paraphrastes exprimit domum sanctuarii Domini: & eò cum festinatione ambulasse בסרהוביא besirhuveja. Hebræam vocem cum servili ברגש beregues, alii vertunt in strepitu: vel in cœtu, turba comitatu magno, & congregatione. catervatim, simul, conjunctim: vel cum exultatione, qualis videlicet editur in celebritate festiva. Sic videlicet diceret, quòd unà tendebant in domum Domini, sive in Silo, sive in Gabaa festos dies agitantes, aut ad sacrificia lectionesque & disputationes sacras, comitati, ac deducti, honoris caussa, quod sine strepitu non fit, ac turba; ita ut ipse illum lateri adhærentem haberet, tamquam quo z, quum ejus honoris partem maximam communicaret. Quod quo pacto debeat intelligi, sive de aliis ad litteram, sive de Juda, dictum satis antea est. Est רגש ragas, tumultuari, congregare, coitionem facere, quod Ps. 2. a exponitur fremendi verbo. Inde est רגש regues. & illi simile רגשה rigsciah, quod redditur multitudo b. Verùm ista non significat ἐν ὁμονοίᾳ, sed in eadem mente, unanimiter, concorditer in consensu, sive cum concensu, & concordia, nisi dicas denotari plurium magnæque etiam turbæ unanimem concursum, & conventum, ut quoties celebraretur, ipsique interesset, adjungeret, & associaret illum sibi: & ad hunc sensum respexisse LXX. Domum Dei maximè intelligo ubi tabernaculum erat, & solemnia fiebant sacrificia, & divinę laudes ritè celebrabantur, & de divinis quoque rebus tractatus habebantur. Lyranus monet non debere accipi hoc loco domum DEI pro templo, quod erat in Jerusalem, ad quod David tunc non audebat ascendere, sed pro schola, quæ habebatur in qualibet civitate Judæorum, non ad sacrificandum, quia hoc solùm licebat in Jerusalem, sed ad audiendam legem, & adorandum ibi peculiariter Deum. Atqui tempore Davidis, de quo loquitur Lyranus, h. e. quando David fugiebat Saulem, nec erat in Jerusalem templum, nec arca, tabernaculumque. Ergo intelligi David non solùm non debet, sed nec potest de dicto templo: non etiam de schola illa sive synagoga necessa-

z Tom. 2. adag. 68.
a vers. 1.
b Ps. 63. 3.
Domus Dei quid hic.
Lyrani interpretatio.

cessariò intelligendus est, quia loqui potest de tempore, A quo; quum non fugeret, licebat ei frequentare illum locum ubi arca erat in Silo, vel Gabaa. Quòd si placet quoque tempus comprehendere, quo agebat in Ceilam, dabimus Lirano ibidem fuisse scholam quam vult: non tamen rectè tunc exponet per *hominem una nimem, ducem, notum*, &c. populum universum, quoniam juxta vim vocabuli Hebræi, ineptè diceret alloquens populum, *ambulavimus in domo Dei*, cum turba, cœtu, congregatione, societate, &c. quùm populus nihil aliud sit, nisi turba ipsa, cœtus, congregatio societas, &c. Denique puto, *ambulare in domo Dei cum consensu*, denotare quicquid spectat ad cultum Dei, & ad sacra, quibus de rebus, ac non solùm de politicis, quas præcedentia designant verba, tractare se solitum affirmet David, cum suo illo intimo amico, & non præcisè solumque tendere in domum Dei, quod etiam dicendum potiùs esset in accusandi casu indicante modum ad locum. *Ambulare* verò etiam usurpari pro morali agendi ratione, notum satis, & *u*, alibi docuisse memini, nec enim decet in ipsomet templo ambulare, quod etiam cavit Tridentinum Concilium *b*, & his similia multo ante Lugdunense *c*.

Ambulare in domo Dei cum consensu, quid hic Vocis ambulare usurpatio.
a Act. 9. 31. In templis ambulatio prohibita.
b Sess. 22. de reformat. c. decret. de festis Eccl. n. 6.

Vers. 16.) Veniat mors super illos, & descendant in infernum viventes.

Quoniam nequitiæ in habitaculis eorum, in medio eorum.

CONvenit sermonem nunc ad plures, nempe ad omnes proditores, ac persecutores suos, sive Ceilanos, quod malo, sive alios, imprecans repentinam & improvisam mortem, atque ut ad similitudinem Dathan & Abiron, qui conspiraverant contra Mosen & Aaron *a*, vivi humo absorpti descendant in infernum; quoniam nefarii homines nihil aliud cogitent domi, nihil agitent in conventibus & congressibus aliud, quàm nequissima perniciosissimaque consilia, nihil in mediis cordibus, & mentibus aliud versent, quàm quo pacto nocere aliis queant. Absalon *e*, & Architophel *f*, infeliciter perierunt. Judas *g*, etiam & Judæi debellati à Romanis *h*, & ante illos Annas, & Caiphas Pontifices *i*, & multi postea persecutores Ecclesiæ. Mysticè in bonam partem aliqui hoc interpretantur, ut postea videbimus; & litterali sensu aliter quoque.

Sensus loci.
a Nu. 16. 32.
e 2. Reg. 18. 10.
f c. 17. 23.
g Matt. 27. 4. Act. 1. c. 8.
h Joseph. de bello Judaic. Hegesipp. & alii.
i Mystica interpretatio. Theodoret.

Veniat mors super illos.) Caldaicè, *veos peraget eos judicium mortis, & malum Doeg, & Achitophel sententiam feret adversus ipsos*, quamvis Nebiensis omittat *Achitophel*, & sequentia verba. Alii, *exigat debitum mors ab eis*, seu *exactricem constituat* (Deus) *mortem adversus illos*: vel, *condemnet illos mors*: vel, *ferrat mors super illos*: vel, *inferet* (Deus) *mortem de improviso illis*: vel, *irritet*, seu, *instiget*, ac *necessitet* (Deus) *mortem super illos*; Aut passivè, *necessitetur*, &c. vel, *instiget*, seu *instigetur mors*, &c. vel, *oblivionem inducat illis mors*, seu *Deus mortis oblivione mortis inducat illis*: vel, *mors decipiat illos*: vel, *irrue mors, instiga, exige*, &c. Hoc ultimum, quod est Campensis, non congruit Hebræo verbo futuri temporis יָשׁ *jasse*. Multiplicem verò illam notionem, quam attigimus, habet verbum נָשָׁא *nasa*, & adhuc plures: & שְׁנָא *nasciah* per *ho*, & cum geminata littera נָשַׁשׁ *nascias* significat *funerari, oblivisci, obligari, exigere, irruere, gravere, decipere*, &c. Thema hoc loco videtur esse נָשָׁה *nasah* in hiphil, ita ut legi debeat יַשֵּׁה *jasseh*, non יָשׁ *jasse*, sicut etiam indicat nota Hebræa, quæ, ut loquuntur Rabini, dicitur Keriyechetiu, quum aliter legendum est, quàm scribatur.

Notæ Hebræorum.

Sensus loci triplex.

Juxta dictas acceptiones esset sensus imprecationis maximè triplex; primò, ut mors, tamquam creditor durus & inexorabilis repetat, aut eam Deus immittat ad repetendum ab illis animam, quemadmodum etiam apud Lucam *k* habetur, quam veluti oppigneraverunt propter voluptatem, ex iniquitatibus, usuris, dolis, quorum prius facta mentio est: secundò, ut occupet illos ex improviso mors veniens, vel immissa à DEO, sui oblivionem inducendo, ita ut mortis oblitì, ex improviso, dumque minùs, cogitant, moriantur: Tertiò, ut sic etiam illos decipiat mors, adoriens veluti clam & ex insidiis, ac fraudulenter, ut non advertant. Possunt hæc omnia comprehendi verbis editionis nostræ

k Luc. 12. 20.

veniat mors super illos שְׁדוּד לֹא יָבוֹא עֲלֵיהֶם מָוֶת *vastitas non veniat super eos mors*: quamvis לֹא omittant emendati codices, quæ est expletiva vox, aut significat *jam*. Imprecationes à sanctis viris, quo pacto usurpentur, docui aliquoties. Augustinus *l*, assignat quoq; causam, ut per vindictæ occasionem prædestinati, convertantur de bono ad melius; vel ut reprobi morjendo peccare desistant, & minorem in inferno pœnam sustineant. Accedit, ne bonis impediro & nocumento sint. Beda cæcitatem mentis accepit per *mortem*, ut per *infernum* vitiorum profundum. Tandem sub imprecationis externa forma, præditio potiùs continetur nonnumquam. Cassiodorus, Bruno Herbipol. Haimo, Afiguanus, alii, putant optari verbis his emendationem magis, quàm consumtionem & mortem, qui sit prioris malæ vitæ finis atque conversionis; *descensum in infernum esse*, quum quis cogitationes suas expavescit, & ad melioris institutionis tramitem transfertur, attendens pœnas infernales, aut etiam quum cogitat de morte.

Imprecationes à sanctis viris ut usurpentur. Variæ expositiones.
l Ser. 11. de sanct. aut. 73. in append.
Variæ expositiones.

B Quod attinet ad litteralem sensum de realimorte corporis, observat Bruno Chartusianus, *mortem* dici *super aliquem venire*, quum simul æternam subit; perinde ac si adeò gravi deprimat, pondere, ut evadere, ac surgere non liceat. Confirmat Hugo testimonio proverbiorum *m*; *pœnitinus eis super veniet interitus, & eum sanitas non sequetur*, præterea Job *n*, *consumat brachia illius primogenita mors, calcet super eum quasi Rex, interitus*. Subdit subesse justis mortem; & *precipitari à Deo in semiternum*, de quo loco antea egimus conferentes cum Paulo *p*, *absorptam* vocante *mortem*: adjicè dicta Psal. 48. *q mors depascet eos*, quasi sub se tamquam pastore, atque sub dominio suo.

Litteralis sensus.
Mors ut dicatur super aliquem venire, m c. 20. 21.
n c. 18. 13. 14.
o Esa. 25. 8.
p 1. Cor. 15. 54.
q vers. 15.

Et descendant in infernum viventes.) Convenjunt omnes alludi ad Dathan & Abiron absorptos terra propter schisma conjurationemq; contra Mosem & Aaron, quos ait scriptura *r*, *descendisse viventes in infernum, dirupta terra sub pedibus, aperiente os, devorante illos cum tabernaculis, & universa substantia*, operiente iterum eosdem eadem terra. Ubi ridiculi sunt Hebræi, fingendo creatum à Deo verum os terræ, cum novem aliis rebus C ipso vespere sabbati, quo quievit ab aliis operibus creationis, videlicet cum ore putei, ore asinæ Balaam, iride, ariete, qui pro Isaac immolatus est, virga Mosis, manna, dæmonibus, qui apparent hominibus, forcipibus, ita ut priore fuerint, quàm martellus, sive malleus: addebant aliqui decalogum scriptum in igne nigro & albo. Recitat hanc insaniam Abulensis *s*. Idem porro auctor *t*, quod attinet ad interitum animarum, i. e. ad damnationem, seu pœnas æternas, in medio relinquit, quia fieri possit, ut in ipso descensu quum adhuc viverent, pœnituerit illos: *descendisse* autem *viventes in infernum* interpretatur de inferiori parte terræ, quæ hiatu suo absorbuit illos, non de loco ipso planè subterraneo, in quo sunt animæ damnatorum, quia non potuissent eò usq; descendere salva vitâ; vel, certè simul illuc pervenissent. mortui essent ignis efficacia magna: neque vivos ullos credi debet cum corporibus ante generalem resurrectionem in inferno esse, quum nemo ante id tempus immortalitatem, consequatur, sed sint omnes mortui tunc resurrecturi, & quod ad istos spectat, non videtur quare potiùs hoc asseratur de ipsis, quum inde majus tormentum illos pati sequeretur, quàm alios, quorum tamen aliqui deteriores fuerunt: denique docet, Hebræam vocem quæ nempe est שְׁאוֹל *scool*, non solùm locum damnatorum significare, sed *sepulchrum* etiam, & quemlibet *defossum locum*. Videntur probabilia omnia & consentanea Lyrano *u*, & Augustino *x*, qui hunc ipsum aerem caliginosum ait comparatione cœlorum, ubi sunt Angeli, ubi carcerem inferi dæmonum, à Petro *y*. Consentit Hugo Carthusianus, Cajetanus, Oleaster aliique, *vivos descendisse in infernum*, quia viventes adhuc sepulti sunt, non ut solent alii postquam sunt mortui. Addit Oleaster, *in infernum* etiam damnatorum *descendisse*, damnatos nempe arbitrans fuisse, quia, ut ego interpretor, visi sunt illuc rectà tetendisse dehiscente terra, quum solæ animæ ibi conditæ fuerint, corpora remanserint supra eum locum, sed infra hunc nostrum satis profundè. Fateor argumentum Abulensis ex generali resurrectione, non concludere, quia sic non modo corpora sanctorum, quos eduxit Christus de limbo, non ascendissent in cœlum cum ipso, quod est tamen satis credibile, ut *z*, alibi docui, sed nec

Litteralis sensus.
Foreipes priores quam malleus.
r Num. 16. 30. 31. 32. 33.
Deut. 11. 6.
Psal. 105. 17. 18.
Ridicula Hebræorum fictio.
s Num. 16. 30.
t ibid. q. 21.
De interitu seu damnatione animarum; de descensu viventium in infernum Abulensis sententia.
u ibid.
x ibid. q. 29.
Carcer inferi dæmonum.
y 1. Epist. 3. 19.
Argumentum Abulens. ex generali resurrectione, non concludens.
z Assumi.

Deiparæ: immò sicut jam in cœlo putantur præter ejusdem & Christi, aliorum præterea nonnullorum corpora esse, quædam item in cœlis collocare, non abhorret à ratione: & quemadmodum non sequitur majores meritis ac præmiis essentialibus esse, qui cum suis corporibus sunt in cœlo, quàm eos, qui non sunt, quales Apostoli, & alii sanctitate præstantes; sic non idcircò deteriores habendi, & majoribus affecti tormentis, qui nunc in inferno gestent corpora propria; sed illi accidentali præmio, hi supplicio affecti, quo ceteri vel beati, vel damnati careant. Possumus id confirmare ex ascensu in cœlum, qui Eliæ, & Enoch tribuitur, accipiendo pro superiore loco, & pro aere, ut inuit Hieronymus *a*, opponens illorum ascensum, istorum descensui. Sed & hoc verum est, quamvis dictum vocabulum Hebræum, hoc pro *sepulchro*, & pro *subterraneo loco* accipi possit, in quo cruciantur animæ damnatorum: nomen Græcum ἅδου quod hic habetur, & alibi, ut eadem narratio est, *tormentorum locum* propriè tantùm significare, aut eum etiam, quo aliæ animæ reciperentur. Præterea sumitur, nomen *inferni*, & ἅδου aliquando pro morte, ut apud Oleam *b* quod Latinè legimus, *de manu mortis liberabo* Græcè dicitur nomine ἅδου, & Hebraicè שְׁאוֹל *scool*. & apud Paulum *c*, *ubi est mors victoria tua?* Græcè ἅδε: & in actibus *d*: *solutis doloribus inferni*. Græce θανάτου, *mortis*. Ratio autem est, quia ante Christi mortem D idem erat mori, & descendere ad inferos, sive damnatorum locus is esset, sive purgandorum, sive mortientium cum solo originali peccato, sive justorum purgatione non egentium. Alioquin neganda non est distinctio inter *mortem*, & *infernum*, ut propriè sumuntur, quam hoc ipso loco Hieronymus *e*, probat, & ex similibus. Postremò, *vivos descendere in infernum*, denotat subitò & inopinatò, ad eum modum, quo Job scribit *f*: quoldam *in puncto ad inferna descendere*. & improbi in provetbiis *g*, *deglutiamus eum sicut infernus viventem*, *& integrum quasi descendentem in lacum*.

Ex his efficitur illa non sic inter se pugnare, quod *mori veniat super aliquos*, & quòd *descendant in infernum viventes*, ut propterea de diversis exponi debeant, idq; sensu mystico, quemadmodum Augustinus, Cassiodorus & alii præ se ferunt. & Augustinus membrum primum vult allusionem continere ad illos super quos in dicta seditione descendit ignis, eranteque minores discipulitate *e*; secundum, ad seditionis auctores. Iisdem satis apte C utrumque congruit, ita ut *mors venire*, ac *irruere* dicatur *super illos*, & simul *descendere in infernum viventes*, quia genus mortis fuit, ablorberi à terra, cui similis injectio Josephi in cisternam *h*, quod mortis genus experti sunt etiam nonnulli martyres, ut Vitalis *i*, & Chrysanthus, ac Darii *k*: hoc ex Vestali Christiana: ritu Vestalium, via Salaria in campo scelerato; punit. est, de quo ritu Livius *l*, Plinius Junior *m*, cum scholiaste Cataneo, Dionysius Halicarnass. *n*, Plutarchus *o*, Suetonius *p*, Ovidius *q*, Juvenalis *r*, Julius Obsequens *s*, Pomponius Lætus *t*, Festus *u*, Eutebius *x*, & quos post istos legi, Tiraquellus *y*, Baronius *z*, Petrus *a*. Gregorius. Profanis parcam exemplis non tantum Vestalium, de quibus dixi, sed etiam Amphiarai Thebani *b*, M. Curtii, *c*, sed aliorum præterea *c*; nec jam mortui descendisse postea viventes intelliguntur. Neque recurrendum ad Dæmones, quod Arnobius fecit, qui *viventes* nominentur, quia natura immortales. Non etiam cum Hugone ad animas damnatorum *f*, vel post resurrectionem ad corpora, quas ambas partes sua vellent illi perire, sed frustra *d*. Meminit Euthym. dæmonibus viventibus, idest, immortalibus, nonnullos interpretatos imprecari Davidem, ex quo insidiati sunt Christo, descensum ad infera terræ viscera: priore membro mortem pœnarum, ac suppliciorum. Inter sensus mysticos locari hæc debent. Præterea mysticè *viventes in infernum descendant*. Augustino *e*, Bedæ, Cassiodoro, & aliis qui scientes peccant, ac in peccatorum decidunt profundum, quod Augustinus explicat optimè de sui temporis hæreticis, cum non paucis, qui nostro vivunt. Auctor *f*, operis imperfecti, ne etiam *descendentes in infernum* accipit, qui opera faciunt infernalia, & jam veluti in carcere, & sub custodia sunt dæmonum. Explicat Gregorius *g*, Augustini sententiam, quia vivi sunt, qui sentiunt quæ erga illos fiunt, ut idcirco *viventes in infernum descendant*, qui scientes sententer intellexit, qui scientes peccent. Quarto, *viventes* Hago ut expretatu, qui hic vivunt mundo & pecato, & idcircò merentur infernum. Idem quinto, qui dum vivunt, dant se cupiditati, quæ sicut *infernus numeum impletur* i. Sexto, ad hæc ex eodem in bonam partem, illi sunt, qui abdunt se à austro, ita ut *eorum vita sit abscondita cum Christo in Deo* K, & *mortui peccare, vivant Deo* l. Septimus Bernardi *m*, *descendere viventes in infernum*, qui ne descendant morientes, in cella prætermorte *mori, morti vivere, vitæ mori*, & communi usu loquendi, dici *vivere*, qui vivit, & morti vivit, *mori*, qui morti moritur, & vitæ moritur, docet, secundùm scripturas, *vita vivere*, significare admirabilem quamdam illam vitam beatamq; & hunc vivendi usum spirandique munus, cum beatæ vitæ, gratia veluti conjunctum, & quadam participatione permixtum, seu virtute vivere, beatæque vitæ actus habere in istius corporis vitæ: contra autem, *morte mori*, esse cum morte corporis, deformitatem habere morientis, cujus & caro communi vivendi munere defraudetur, & anima vitæ æternæ actum habere non possit. Addit, esse etiam qui *vita moriatur*, ut qui vivit corpore, sed actu moriatur suo, quales de quibus hoc loco Propheta noster, & illa de Apostolus *p*, quoniam *vivens mortua est*. Deniq; tradit *morti vivere* Martyres, qui utique moriuntur, ut vivant, & plura his similia perfequitur. Rursùm *q* scribit, qui infideles sunt *descendere in infernum viventes*, & quamvis videantur nobiscum vivere, in inferno esse, atq; ita (sensu certè mystico) dici *Deum virorum Abraham, Isaac, Jacob* r, quia peccato non sunt mortui. Juvat doctrina ista sensuum tertium, ab Augustino præterm traditum. Octavum innuit Jacobus Janssonius hoc I co, in tantam quoldam dum adhuc vivunt, devenire angustiam, ut se percipiant damnatos, æterniq; ignis quædam exordia non fallaciter experiantur. Extant apud Bedam *s*, & alios exempla; inter alia verò de uno, qui jam præcipere inferni videbatur tormenta, quemadmodum Stephanus cœlorum gaudia, quum *eos videbat pertes* t, cujus præterea generis exemplis plenæ historiæ. Nonus qui partim litteralis censeri potest, Euthymii ac Nicephori est, ut interfectores Christi mortepereant violenta: quod priore membro continetur: Alii præ timore in præruptа descendant, & in cavernis ac speluncis vivat, fame, siti, formitudine cruciati, ut narrat etiam Josephus *u*, evenisse: & id *inferni* vocabulo significari, quia ibi demum citò pereunnes sepulti sunt. Decimus adhuc potest esse adaptatus proditoribus, de quibus Psalmis hic agit: *descendere in infernum viventes* esse, quum in simile erunt periculum proditor, ut ameicitia, tamquam in solo pedes, fixerat ipem; ita experiatur in alio ruinam, cui patiter inniti videatur.

Præter Cattii & Deiparæ, aliorum nonnullorum cupidum in cœlo esse credita.
Dea Ecclesia Elitæ & Electi, in cœlum.
a Ann. 2. Amos 8. b c. 14. 14. c 1. Cor. 15. 54. d c. 2. 24.
Ante Christi mortem idem erat mori & descendere ad inferos. Distinctio inter mortem & infernum.
e in c. 13. Osee. & in c. 4. Ep. ad Ephes. Ec. 21. 13. f c. 1. 12. Mortem venire super aliquos, & descendere in infernum viventes, sensu mystico ut exponat Augustinus & alii.
Martyrum aliquot mortis genus.
Hosea. 13. 20. Martyr. 28. Aprii. Kalend. 25. Oct. Kal. decad. 1. Kalend. 1. Decad. 2. Kal. decad. 3. em lib. 2. Ep. 6. in 12. Matth. 2. & 8. & 9. & in Num. & quæst. Rom. in 30. & in Joh. pus Dam. c. 8 q. 6. Fasor. 2 Satyr. 4. de prodigiis & de fascinis, lib. 17. Dæmones qui vi aeris, nominetur. x in Chron anno ab Adam. 1800. y in leg. 15. nem. n. 120. & in Mesa. 5. c. 12. z in Martyr. 25. Octob. Viventes in infernum descendere, qui item dicantur.
a 31. Synag. n. 88. lib. 17. De hæreticis explic.
b Stativs. a in theatro vit. a. lib. 7. pag. 514. c Aug. q. 6. & ep. 57. d Hom. 34. Matth. e 18. Moral. 27. vel 9. 3. f c. 138. 32.

Ateíque peccant. Ita præterea Nicolaus *b*, Papa I. *viventes* intelligit, qui scientes peccent. Quarto, *viventes* Hago ut expretatu, qui hic vivunt mundo & pecato, & idcircò merentur infernum. Idem quinto, qui dum vivunt, dant se cupiditati, quæ sicut *infernus numeum impletur* i. Sexto, ad hæc ex eodem in bonam partem, illi sunt, qui abdunt se à austro, ita ut *eorum vita sit abscondita cum Christo in Deo* K, & *mortui peccare, vivant Deo* l. Septimus Bernardi *m*, *descendere viventes in infernum*, qui ne descendant morientes, in cella prætermorte *mori, morti vivere, vitæ mori*, & communi usu loquendi, dici *vivere*, qui vivit, & morti vivit, *mori*, qui morti moritur, & vitæ moritur, docet, secundùm scripturas, *vita vivere*, significare admirabilem quamdam illam vitam beatamq; & hunc vivendi usum spirandique munus, cum beatæ vitæ, gratia veluti conjunctum, & quadam participatione permixtum, seu virtute vivere, beatæque vitæ actus habere in istius corporis vitæ: contra autem, *morte mori*, esse cum morte corporis, deformitatem habere morientis, cujus & caro communi vivendi munere defraudetur, & anima vitæ æternæ actum habere non possit. Addit, esse etiam qui *vita moriatur*, ut qui vivit corpore, sed actu moriatur suo, quales de quibus hoc loco Propheta noster, & illa de Apostolus *p*, quoniam *vivens mortua est*. Deniq; tradit *morti vivere* Martyres, qui utique moriuntur, ut vivant, & plura his similia perfequitur. Rursùm *q* scribit, qui infideles sunt *descendere in infernum viventes*, & quamvis videantur nobiscum vivere, in inferno esse, atq; ita (sensu certè mystico) dici *Deum virorum Abraham, Isaac, Jacob* r, quia peccato non sunt mortui. Juvat doctrina ista sensuum tertium, ab Augustino præterm traditum. Octavum innuit Jacobus Janssonius hoc I co, in tantam quoldam dum adhuc vivunt, devenire angustiam, ut se percipiant damnatos, æterniq; ignis quædam exordia non fallaciter experiantur. Extant apud Bedam *s*, & alios exempla; inter alia verò de uno, qui jam præcipere inferni videbatur tormenta, quemadmodum Stephanus cœlorum gaudia, quum *eos videbat pertes* t, cujus præterea generis exemplis plenæ historiæ. Nonus qui partim litteralis censeri potest, Euthymii ac Nicephori est, ut interfectores Christi mortepereant violenta: quod priore membro continetur: Alii præ timore in præruptа descendant, & in cavernis ac speluncis vivat, fame, siti, formitudine cruciati, ut narrat etiam Josephus *u*, evenisse: & id *inferni* vocabulo significari, quia ibi demum citò pereunnes sepulti sunt. Decimus adhuc potest esse adaptatus proditoribus, de quibus Psalmis hic agit: *descendere in infernum viventes* esse, quum in simile erunt periculum proditor, ut ameicitia, tamquam in solo pedes, fixerat ipem; ita experiatur in alio ruinam, cui patiter inniti videatur.

Quoniam nequitiæ in habitaculis eorum. Hieron. *in cœtu*: vel, *in habitatione*, vel, *in domicilio, in conventitimum extat in Psalterio Romano, & Ambrosiano, apud Augustinum, Hilarium, Arnobium, qui numero singulari legunt, nequiti* (ut & in commentario Hieronymus) Cassiodorum. Hebr. nomen primum רָעוֹת *rahhoth*, est plurale, ut Chaldæum בִּישִׁין *biscin*. Sed LXX. reddentes πονηρία legerunt בִּעוֹת *rebhuth*, quod significat *contritionem, afflictionem, malum pœnæ*, sicut & πονηρὸς, quæ est ἀπὸ τοῦ πονῶ, *a labore, nequitia* autem vitium quidem omne, sed laciviæ præsertim, ac libidinis, & cultum vitæ prodigium effusumq; significat, qui solet admixtam habere fœvitiam, & iniquam aliorum oppressionem. Apollinarius videtur legere numero multitudinis, quoniam vertit ἀναιδεκίας *improbitates*, quæ damna inferunt, & inferre gaudent. Vix præterquam in numero reperitur plurali; ut non sit mirum, si ea uti volens voce Apollinar. in eo numero posuerit, Licèt LXX. sint usi tantùm singulari, ut dixi. Sequens nomen Hebr. cum affixo,

Nequitia. proprie quid dicatur.

fixo, & littera servili, est singulare תמגורם *bimgur am*, quamvis Paraphrastes pluraliter transtulerit במדורהון *bimdorehon*, & Græcè eodem numero sit, ἐν τ͂ παροικίαις αὐτῶν, quod etiam dici posset, *in paræciis ipsorum*. *Tuguria* interpretatur Apollinarius,

Οἱ ῥ' ἀμέσοις φορέουσιν ἀταθαλίας καλύβῃσι:

Qui utique mediis ferunt nequitias in tuguriis.

a vers. 10. b vers. 11. c vers. 12.

Seu occultis locis, casis, cellis: Hoc modo cresceret oratio, ut non *in civitate* solùm *iniquitas, contradictioq; a*, & *super muros* b, ac *in medio*, & in *plateis* ejusdem *usura & dolus* c, sed in ipsis quoque habitaculis, hospitiis, tuguriis, vel etiam in paræciis omnis esset nequitia, qui sunt accolarum conventus, aut viciniæ & curiæ sacræ quidem, sed non tantùm vim facit Augustinus aliique in hospitiis, quæ sunt peregrinantium, & transeuntium, quique non semper hic futuri, sint, quamvis pro animositate temporali sic pugnent: Temporarias quoque brevi perduraturas, citò perdendas domos Euthymius explicat. Theodoretus, ac Basilius παροικίαν vocant præsentem vitam, in qua παροικοῦμεν οὐ κατοικοῦμεν, *diversamur, non habitamus*. Cassiodorus innui vult malitiam non esse naturalem, sed adventitia quadam hospitalitate susceptam. Accipit etiam *habitacula* pro pectore, sicut *medium* pro præcordiis. Hieronymus, primum pro opere, secundùm pro cogitatione: Remigius, & Ruffinus, illud pro corpore, hoc pro corde (quod item docet Augustinus) Ruffinus rursum pro angulis, & pro apertis ac publicis locis: Hilarius, & Beda intra & extra, hoc est, ubique. Inductio fieri potest per omnia loca mundi, Provinciæ, Reipublicæ, Civitatis, domus alicujus: & si de Christi persecutoribus agatur, per varias, ut ita dicam, stationes horti, domus Annæ, Caiphæ, Pilati, Herodis, montis Calvariç.

Παροικία

In medio eorum.) Chaldaicè, *in corporibus eorum*, בנופהון *beguphehon*. Sic paullo antè monui de Latinis aliquos exposuisse, & de aliis dicendi modis satis dixi, tum hic, tùm vers. 11. utrobique est ἐν μέσῳ, & בקרב *bekeren*. Apollinarius ut priùs quoque retuli, Epithetum *habitaculorum*, seu *tuguriorum*, explicavit μέσαις καλύβαις. Tropologicè alii *nequitia in habitaculis, & in medio* volunt esse habituales, inhabitantes, firmiter hærentes, non veluti pertranseuntes, & peregrinas, cujusmodi sunt eorum, qui non ex animi malitia, & pervicacia peccant. Ex hoc genere Davidem ipsum fuisse, ut preterea Nathan illum reprehendens, peregrinum posuerit in parabola *d*. Nolebat David *habitare in medio domus suæ, qui faceret superbiam* e, & Esaiam *f* deplorat, *ubi habitasset justitia*, & quum *civitas fidelis* fuisset, *plenaq; judicii, ibi postea homicidas fuisse, factamque meretricem*. *Non credas inimico tuo in æternum, sicut enim æramentum æruginat nequitia* g *illius*, i. e. quemadmodum opus ex ære, vel æs, χαλκὸς, etiam postquam detersum ac expolitum est, aliquid adhuc maculæ retinet, vel mox æruginem novam contrahit, ita ex inimico factus amicus, ferè solet aliquid veteris inimicitiæ retinere, vel ad ingenium redire; nisi videlicèt valdè perfectè fuerint reconciliatus.

Tropologica explic.

Davidem non ex animi malitia & perversitia pecasse. d 2. Reg. 12. 4. e Ps. 100. 7. f c. 1. 21. Nathan, cur peregrinum posuerit in parabola ad Davidem. g Eccl. 12. 10 Inimici & æramenti seu æris comparatio.

Vers. 17.] Ego autem ad Deum clamavi, & Dominus salvabit me.

TOt ac tanta, tam multorum improbum mala vitari sine DEO non possunt, & singulari ope ipsius; ideo ardenti affectu ait, se illum implorasse; nihil ambigendo quin exauditurus esset, quia & hactenus sibi affuisse expertus fuisset.

Sine Dei ope improborum mala vitari non possunt.

Ad Deum clamavi.) Hieronymus, *ad Deum clamabo*: nomen est אלהים *Elohim*, & Θεὸς, verbum futurum יאקרא *ekra*, sed permiscentur sæpe tempora. Augustinus, *ad Dominum exclamavi*. Paraphraste, *Ego coram Deo orabo*, אצל *atsalli*. Vim habet μὸ ἐκέκραξα, de quo aliàs diximus; & quid sit *clamare ad Deum*, Dominumve.

Et salvabit me.) Alia Psalteria, & Hilarius, Augustinus, Arnebius, Cassiodorus, *exaudivit me*. Ruffinus, Remigius, Haimo, Ayguanus, Dionys. *salvavit*. Hugo *salvavit*, & *salvabit*. Græcè, εἰσήκουσέ μου *exaudivit me*. Hebraicè יושיעני *joscihheni*, *salvabit me*. Chald. & verbum Domini redimet me יפרוק יתי *yphrok jathi*. Clamavit *clamore valido* in Cruce Christus, *exauditusque pro sua reverentia est*, ut psalmo 3. *i* demonstravimus, & 21. *K*. *Clamabunt*, ait Esaias *l*, de aliis, *ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Salvatorem*. Quare possumus, vel Christum hic loquentem, intelligere, mystico nimirum sensum, vel corpus ejus mysticum. Clamavit, inquit Ayguanus *m*, Christus in campo turbis seminans *n*; clamavit in templo, legem prædicans *o*; clamavit in loco mortis, mortuos suscitans *p*: clamavit in corde, intus generans *q*; clamavit in cruce, mortem tolerans *r*; clamavit ad Patrem, Deum invocans *s*. Sed ad orationem pertinet ultimus clamor. Exauditum Christum docet Euthymius, quia ipse Judæos perdidit, juxta illud; *Tu t, autem Domine miserere mei, & resuscita me, & retribuam eis*. Clamandum nobis idem docet Ayguanus pro sustentatione vitæ corporalis, pro liberatione pœnæ temporalis, pro consolatione mentis internalis, pro evasione pœnæ æternalis, pro remissione culpæ criminalis.

h Heb. 5. 7. Mat. 27. 46. i vers. 2. k vers. 25. l cap. 19. 20. Mysticus sensus de Christo. Clamores Christi. m in ps. 27. n. Luc. 8. 8. o Joan. 7. 28. p Joan. 11. 43 p Gal. 4. 27. r Mat. 27. 46 s Luc. 23. 46 t ps. 40. 11. Exauditus Christus, quum Judęi deleti sunt. Clamor noster ad Deum, cur esse debeat.

Vers. 18.) Vespere, & mane, & meridie narrabo, & annuntiabo, & exaudiet vocem meam.

PErseverantiam continuæ orationis suæ declarat, proponens triplici hac præcipua parte temporis, ad sacrificandum orandumque destinata, narraturum Deo, & expositurum miserias suas, & injurias hostium, certam spem habendo exauditionis, & impetrationis. Potest præterea tempus illud triplex figuratè innuere, quum salutis modica spes est, quum affulget aliqua, quum res prosperè succedit. Accommodant id, qui psalmum de persecutione Absalonis, interpretantur, ad tempus quo jam omnes ad eum defecerant à Davide, quum Chusai remigravit ad Absalonem, turbaturus noxia Davidi consilia, quando prælium commissum est, Davidque victoria potitus. Ad hæc narratio & annuntiatio, spectare ad laudationem possunt, celebremque ac publicam divinorum beneficiorum prædicationem. Denique omnia mysticè de Christo exponuntur. Augustinus, Hieronymus, Ruffinus, Beda; Remigius, Haimo, Bruno Carthusianus, Ayguanus, & alii, explicant de passione, resurrectione, Ascensione Christi. Prosper *u* id ex Augustino mutuatus est. Hoc ex loco colligi potest usus horarum canonicarum. Euthymius quidem tempora significari ait magnarum trium synaxeon, quas vocant *congregationes*, seu *collectas*: ut vespertinum, matutinum, atque ministerium, idest, liturgiam sive missam, quæ celebratur inter præcipuas duas preces matutinas et vespertinas. Sunt alia tum testimonia, tùm exempla in scripturis, tùm verò Danielis *x*, qui *tribus temporibus in die flectebat genua, & adorabat, confitebaturque coram Deo*; quod Hieronymus *y*, & Cyprianus *z*, exponunt de hora tertia, sexta, nona. Plura in Commentario nostro Actus Apostolorum, & apud Bellarminum *a* Coccium *b*, eosque qui tractatus ediderunt de horis canonicis, præcipuè Navarrum, & Francolinum, nec non apud Joannem Stephanum Durantum *c*, & alios auctores de officiis, vel ritibus Ecclesiasticis. Laudabile sane opus, & *populi formati à Deo, ut laudem ipsius narret* d, & *creati ut laudet ipsum* e, non prædicare tantum, aliaque obire munia, quibus colatur Deus, & juvetur proximus *e* sed horas quoque divinas celebrare, tum in choro si fieri commodè possit, ac sine detrimento utiliorum aliorum operum. tùm etiam extra chorum: quod certum est non raro facere, & non illud, illos ipsos, qui tametsi pertineant ad ordines religiosos; qui celebrationem solemnem horarum profitentur, ac frequentant, distinentur gravioribus atque magis necessariis occupationibus prædicandi, docendi, & similibus. Nec quod vel David *f*, vel Daniel *g*, vel Petrus ac Joannes * leguntur privatìm fecisse, satis aptè affertur in argumentum, ad publicam in choro probandam certis horis orationem, quasi qui hanc non frequentent, istorum argui auctoritate aut exemplo possint. Qui canit, non canentem non judicet; & qui non canit, canentem non spernat, velut inutilem, ac contemptibilem; nam & prior potest æmulari facereque meliora; & posterior eadem hæc fortassis poterit simul, & illud, quamvis non ita sedulo & continuatè. Magister *h* historiæ scholasticæ scribit Judæos orare solitos, hora tertia, sexta, nona, quia lex data fuerat hora tertia; serpens erectus sexta; aqua de petra extracta, nona. Ecclesiam id imitari, quia tertia datus est Spiritus sanctus; sexta, Christus crucifixus; nona, lancea percussus, unde sanguis exivit, & aqua. Sed quod dicit, Apostolum ter in die oravisse, non potest probare, licet pluries id fecisse non dubitem, quoniam prodit ipsemet de se tantum *a*, quod *ter Dominum rogaverit, ut discederet* stimulus carnis. Ter in die Apostoli constituerunt *b*, orationem Dominicam recitari. Solet tunc etiam ter signum orandi populo dari, mane, meridie, principio, quum autem id fieri septies, conjungendo cum matutino primam, cum vesperis completorium, volunt *c*; de ministris Ecclesiæ, non de populo toto intelligunt. Quo pacto autem cunctis injungatur semper orare *d*, aliàs dixi, nempe studium orandi commendatur, ac, ut quum rarissime, ter id saltem fiat. Ternario in oratione numero potest commode Trinitas designari, sive tres personæ, totidem Theologicæ virtutes; cordis, oris, operis: peccata; concupiscentia carnis & oculorum, & superbia vitæ: hostes nostri; Mundus, Caro, Dæmon.

Sensus loci. Accommodatio loci. Mystica de Christo expositio. u lege sent. ex Aug. in 203. Usus horarum canonicarum unde colligi potest. x c. 6. 19. y ibidem. z in orat. Domini. a l. de bonis operib. c. 10. & sequens. b in thesauro cathol. t. 2. l. 8. art. 9. c de ritis. Ecclesf. l. 5. c. 1. & seq. d Esa. 43. 21 e ps. 101. 19. Horarum divinarũm celebratio tùm in choro, tum extra chorum, bona. f ps. 118. 5. & seq. g c. 6. 19. * Actuum 3. 1. c. 10. 9. h in Dan. c. 9.

Orandi tempore apud Judæos. Hora ab Ecclesia usurpata. Paulum Apostolum ter in die oravisse an potest probari. a 2. Cor. 12. 8 b Clem. 7. 5. constit. c. 25. c l. 8. c. 34. vel 36. vel 4 d Luc. 18. 1 1. Thess. 5. 17 Quum rarissime, saltem ter orandum. Ternario in oratione numero quæ possint commode designari. Theologicæ virtutes, cordis, oris, operis.

Sed quod attinet ad tempus vespertinum, matutinum, meridianum, Beda post August. explicat dicere hoc loco Prophetam, se narraturum, quæ sunt vespere, idest, præterita, & quæ jam sunt evangelizata, nempe, nativitatem, passionem, resurrectionem Christi, & similia: annuntiaturum, quæ sunt mane, idest, futura, vid. de secundo adventu: Deum exauditurum in meridie, dando æterna, & manentia bona, sicut Sol tunc videtur stare. Item, per vespertinum tempus ac matutinum prospera, quia tunc aura lenior, ventique ad navigandum commodiores: per meridianum, fervorem adversitatis interpretatur, ut nec erigatur quis in prosperis, quin narret; nec frangatur adversis, quin annuntiet. Cassiodorus, Bruno Herbipolensis, Hugo, Dionysius, tria tempora de eadem passione accipiunt, quando Judas tradidit Christum cohorti, quando perductus est ad Pilatum, qundo crucifixus: in primo narrasse Christum futuram proditionem; in secundo, professum coram Præside veritatem: in tertio, post verba in cruce prolata expirasse, & exauditum fuisse. Hugo præterea tropologicè perpetuam laudationem Dei vult denotari: in senectute, pueritia, juventute (Dionysius vocat finem, principium, medium vitæ:) Vel, in mortem, in generali resurrectione, in plena Dei visione. Idem innui dicit (id etiam affert Dionysius) eos quibus narretur, & annuntietur, scilicet peccatoribus, quibus veluti Sol occidit: incipientibus bene agere: perfectis. Hoc ipsum convenit ignorantibus veritatem, & in ea vel proficientibus, vel perfectis. Dicuntur enim Christiani, fratres, ut asserit Tertullianus *e*, quia ab uno utero ejusdem ignorantiæ, ad lucem expiaverint veritatis.

Bedę applicatio hujus loci de vespere mane, & meridie. Tropologica expositio. Christiani cur fratres dicti. e Apol. c. 39.

Vespere, & mane, & meridie.) Altercantur, qui de operibus sex dierum disserunt, Genesisve tractant librum, quid sibi velit in Genesi *f*, quod scribitur, *vespere & mane factum diem unum*, curq; à vespere potius Moses inchoaverit. Melior & communior sententia est, *vespere* sumi pro termino diei, quando Solis jam lux penitus desiit; *mane* pro termino noctis exclusive: & prius nominatum *vespere*, quia nulla præcesserat nox ipsum diem, propriè loquendo, quum potius habitus præcedere privationem debeat; hoc autem intelligi debere unius, & quidem nostri hemisphærii respectu, quia quam primum dies fuit in uno, hoc est, in nostro, in quo Sol primum resplenduit, fuit item in altero nox, h. e. in Ortu nostro, non in Occasu: ut sibi tamen Catherinus *g* persuasit, & Oleaster *, cœpit lux: Denique per *vespere* noctem, per *manè* diem intelligi, ex quibus componitur integer dies constans horis viginti quatuor, quem diem civilem etiam appellatum (omittam enim distinctionem naturalis, seu vulgaris, artificialis, civilis, legalis, sive emergentis, conventionalis, Ecclesiastici) Alii aliter inchoabant, vel à Sole occidente ad iterum occidentem Solem, ut Athenienses; seu à vespera ad vesperam, ut Hebræi; vel ab ortu ad ortum, ut Babylonii, Persæque; vel à meridie ad meridiem, ut Umbri, & Hetrusci; vel à noctis medio ad aliud medium, ut in jejuniorum observatione, & officii recitatione observat Ecclesia, nec non Juris consulti Romani, & Ægyptii, ac Hipparchus. Qua de re Plinius *h*, Gellius *i*, Macrobius *k*, Censorius *l*. Isidorus *m*, Servius *n*, Plutarchus *o*, Alexander ab Alexandro *p*, Tiraquellus *q*, Beda *r*, Clavius noster *s*, Ascanius Martinengus *t*, Anastasius Synaita *u*, & in Genesin Vielmius, Hamerus, Pererius, Delrius, Ystella, præterea Rhodiginus *x*. Hebræis triplex fuit dies: usualis, à media nocte, ad mediam sequentis diei noctem; legalis, à vespera ad vesperam: naturalis, à Solis ortu ad ejusdem ortum.

f c. 1. 5. Circa locum Genesis altercatio. g in c. 1. Gen. * ibid. Dei varia apud varias gentes inchoatio. h l. 2. c. 77. i l. 3. c. 2. k l. 1. c. 3. l de die nat. m 5. etym. c. 3. n in 5. Æn. o in prob. c. 84. p l. 4. c. 20. q in eundem & in tract. retractatuum tit. 1. §. 1. gl. 11. in verbo, & diem, n. 1 & seq. Hebręorum triplex dies r de ratione temporum c. 2. de nat. rerum c. 5. s in spharam c. 3. t in gloss. magna in c. 1. Genes. u l. 1. in hexa x l. 1. c. 1.

Hoc loco *vespere, mane, meridie*, tres partes naturales videntur potissimæ, omissa distincta mentione noctis, qua tamen media David noster alibi *y*, testatur surrexisse ad confitendum Deo super *judicia justitiæ* ipsius.

y ps. 118. 7.

Moraliter vita justi habet hæc omnia tempora, qui sit sanctitate præstantior, ut scilicet jam à prima pueritia Deum colat; & in ipso vespere quo videt appropinquantem *z* æternam illam diem, ferventiùs id agat. Reprobo vespera non est, quamvis interdum mane, & meridies aut alterum ex his: sed si ad meridiem pervenerit, illi tunc *occidit Sol*, atque *tenebrescit terra in die luminis*. *a*.

Moralis loci applicatio. z ad Heb. 10. Reprobo vespera non est. a Amos 8. 9 b Rom. 12. 12

Narrabo, & annuntiabo.) Hieronym. *loquar & resonabo*. Alii præsenti tempore, *loquor, & tumultuor*: aut in imperfecto, *loquebar*, seu *clamabam*, & *fremitum edebam*, sive *conquerebar*: aut etiam in futuro, quod est in textu *precabor, & importunus ero*, seu *sollicitus ero*, *instabo*, significat, quid facere soleat velitque in tribulatione constitutus, quam consuetudinem propositumque, variis temporibus exposita denotant verba. Sunt autem Hebræa verba אשיחה ואהמה *asichah vehemeh*, de quibus aliàs actum est, & ultimum indicat ardorem, atque instantiam, & importunitatem orandi, juxta illud *b*: *spiritu ferventes orationi instantes*. Paraphrastes reddit, *orabo, & strepitum edam*. Valet διηγήσομαι, *exponam*, ἀπαγγελῶ *annuntiabo*: nempe ut accidit ei qui quidpiam alium scire vult, ut is illi subveniat, &, quod hic statim subditur, ut exaudiat. Quocirca non arbitror ad litteralem facere sensum, ut *narrare* & *annuntiare*, ad res diversi temporis pertineant, quamvis ita Latini passim declarent. Sic etiam *vespere, mane, meridie*, hujusmodi rebus attribuentes, ut ante vidimus. Nec referuntur etiam ista ad pręedicationem, quæ aliis fiat, litteraliter loquendo, ut *narrari* dicantur facilia, *annuntiari* difficilia, quod Hugo; sive minora, & majora, quod Hieron. asserit. Sed *narratio* & *annuntiatio* intelliguntur fieri Deo in oratione, quum simul ejusdem beneficia præterita, cum gratiarum actione commemorantur, simul alia postulantur: vel de Deo in solemni & publica laudum ipsius celebratione, recitando quæ Deus bona contulit, & quæ promisit. Sed melius primum esse, ostendit illud, *& Dominus exaudivit me*. Et *narrandi* verbum, prioribus psalmis, ac posterioribus, alibique id simpliciter significat quod dixi sicut διηγεῖσθαι: quamvis Hebræum sit aliud nempe כפר *saphar*. Minime probabilis Cajetani expositio de lictoribus, ac etiam de ipsomet Saule, prophetantibus cum aliis Prophetis, quando pervenerant ad cuneum Prophetarum, ut caperent David: nam etsi fortassis David quoque prophetavit, eoq; modo evasit; & possent, quæ ponuntur in futuro, exponi per præteritum, ut dixi, & præterea exauditam vocem Davidis intelligi, qua tunc etiam inter orandum flagitaret liberationem à Saul, tamen durior est explicandi modus hic, & vel novitatis ac singularitatis nomine suspectus.

Narrare & annuntiare, ad res diversi temporis pertinentia.

Vers. 19.) Redimet in pace animam meam ab his qui appropinquant mihi; quoniam inter multos erant mecum.

IN hoc nominatìm ait exaudiendam vocem suam, ut redimat illum ac vitam Deus ab iis qui appropinquẽt, accedant, irruant ad oppugnandum: reddat vero ac restituat ei pacem, atque tranquillitatem, quam consequi aliter non possit, quum iidem ipsi hostes adjunxerint sibi plurimos alios, vel ex militibus suis multi abierint ad adversarios, & impetu facto ad eum advolaturi, seseque una contra eum conjuncturi fuerint, & circumdaturi eum, ita ut evadere non posset, nisi auxiliarios Deus Angelos mitteret, qui nonnumquam numero magno ad opitulandũ mittuntur. Id accidit Ceilę, quũ cives proditiri

Sensus loci.

Davidem erant, & Saulem cum exercitu advocaturi ad comprehendendum illum, qui multis partibus pauciores habebat, quibus tueri se valeret. Deus autem admonuit, ut illese se fuga protiperet *a*. Quiddam quoq; simile contigit, quando illum filius Absalom perlequebatur *b*. Vel cur id iperet exponit, quoniam gravissimum periculum sit ab iis qui quum *appropinquent*, ideſt, propinqui & amici videantur, ac sint, tamen factis, req; ipsa nil differant à gregalibus & ignotis, ac eum, nulla propinquitatis & amicitiæ habita ratione, pessimè tractent. Præterea ratio esse potest fiducię tantæ, quoniam appropinquantes contra se, ideſt, pugnantes, eo habuerat loco, quem eorum requirebat dignitas & conditio, nempe Saulem pro Rege, ac locero, & Magistratus ipsius pro legitimis regni gubernatoribus: aut Absalomem pro filio, Achitophleem pro primario consiliario suo, alioiq; pariter suo quemq; gradu honorifice tractaverat, nullum læserat, ac proinde flecti ad commiserationem debere videbatur Deus, & innocentiæ ac benignitatis illius rationem habere. Varii hi sensus oriuntur ex diversa verborum notione, quam nunc expendemus. Interim censeo meliorem primum de pugnantibus numero magno contra Davidem.

a 1. Reg. 26 10
b 2. Reg. 15 14

Sensus melior.

Redimet.) Futurum pro præterito פָּרָה *padah*, etiam Hieron. reddidit; fieri id sæpius, jam multoties vidimus. In Psal. Romano & Ambros. & apud Arnobium & Hilarium, *liberabit*: apud Cassiodorum, *liberavit*. Non significat hoc loco *redimere* proprio pretio dato, sed simpliciter liberare, & quidem prinsquam quis ab hoste capiatur. Græcum verbum λυτρώσεται, pretium per se involvit: sed latiùs extendi debet; eodem pacto פָּרָה *padah*, quod aliquando redditur *eruere* c, *dimittere* d, &c. ῥύσασθαι autem habetur primo loco, per quod Nicephorus nostrum explicat.

c Job 5. 23
d Ex. 21. 8

Mystica ad Christū applicatio.

In pace. Pacem restituet, aut, quod Euthymio placet, *absq; labore*, aut, quod Nicephoro, *sine bello redimet*, *ac liberabit*, non gessit David bellum contra Saulem, sed Philisthæi. Mysticè de Christo Hilarius declarat, qui *pacificavit omnia in cœlis & in terra* e, per animam, sive vitam, quam pro mundo posuit deditq; & eam ipsi Pater restituit: ut ait Hieron. eripiendo de tribulationibus mortis. Vel, *in pace* redemit Christus animam suam, ideſt, in se ipso, qui *est pax nostra, faciens utraque unum* f, ut idem Hieron. docet. Christus enim idem, *quam posuit* sponte, *iterum* eodem modo *animam suam sumsit* g. Eumdem sensum mysticum Cassiodorus sectatur, & alii. Secundùm tropologiam, *animam in pace redimitur*, inquit Rufinus, quando de vitiis ad virtutes, sive de hoc mundo ad Patrem, per omnipotentis Dei gratiam transfertur, quando, ut ait Remigius, dat Deus dilectionem, in eos qui intus, & qui sunt foris, sive inimici, & amici.

c Coloss. 1. 20
f Eph. 2. 14
g Jo. 10. 7 Tropologia

vocis *animæ* usurpatio.

Animam meam.) Vitam meam, quæ periclitabatur: sic sæpe sumitur *anima*, sed juxtà sensus mysticos pro ipsa substantia animæ peccato & damnationi obnoxię anima sumi debet.

Ab his qui appropinquant mihi.) Hieron. *ab Appropinquantibus mihi*. Alii, *à bello* (quod erat) *contra me*: seu, *à prælio* (quod erat) *mihi* (ne scilicet appropinquaret mihi.) Vel, *ab his qui mihi imminebant*. (Vel, *à prælium tibus contra me*. Chald. *ne accederet ad me malum*) vel, & *non admovebitur malum mihi*, לִמְקֹרְבָנִים יְוֹתִי מָקְרַב־לִי לֹא *de la lemikrau bis levathi*. Hebr. sunt *mikkerou li*: quod exponi potest, *ab appropinquare mihi*, aut, *ne appropinquet quis mihi*, aut utrovis modo, verbum *bellandi* usurpando, ut sit קָרַב cum accentu conjungente, *Kerou*, infinitivi, & cum littera servili. Sic in psalmo 26. *b*, *dum appropiant*, (hoc autem loco legit *appropriant*, Psalterium Romanum, & Ambrosianum, & Hilarius in commentario: Arnobius, *approximant*) *super me nocentes* בִּקְרֹב *bikrou*. Vel certè קְרַב *Kerou* nomen est more Chal. pro *pugna* & *bello*. Arnobius de bello diserte declaravit; Basilius ac Theodoretus de impugnantibus, nimirum, cominus manibusq; conſertis. Galli, de hoste imminente, ac propius ad obsidendum accedente dicunt castrensi phrasi, *Faire les approches*. Trevetus exponit, de accedentibus ad capiendum & occidendum. Præterea à nomine קְרוֹן *Karou* in regimine, potest significare *propinquum*, & collectivè *propinquos multos*, hoc est, contribues Ceilanos, & alios propinquitate sanguinis vel amicitiæ conjunctos. Hoc exposuerunt modo Euthymius & Nicephorus: & hic appellat συγγενεῖς, aitq; in ista oratione esse διορθωτικὸν, ut à talibus etiam sit liberatus, quos nempe difficilius sit vitare, Euthymius vocat *cognatos*, atq; olim *commilitones*, qui defecissent ad Saulem. Lyranus exprimit Ceilanos appropinquantes, in signum amicitię. Quod incidant etiam ceteri Latini, qui mystico sensu declarant de fictis falsisq; fratribus in Ecclesia, nomine, non numine; corpore, non mente; numero, non merito, ut Glossa loquitur, & de proditoribus Christi; quemadmodum eodem sensu conquestus prius fuerat David, ut Hilarius notat, de Juda quondam Apostolo. Lege quadam epistola Auguſt. i.

Mysticus sensus.

i *epist.* 48

Quoniam inter multos erant mecum.) Hieron. *multi enim fuerunt adversum me*. Perperam legunt *K*, aliqui, *inter multos eram mecum*, & interpretantur, quasi in medio multitudinis videretur sibi solus. Augustinus, & Psalterium Ambrosianum, *in multis*: Alii, *quoniam multi erant mecum*, nempe adversum me, aut mecum pugnantes, quod, *appropinquandi* verbo significari diximus. Vel, *in multis*, sive *cum multis fuerunt mecum*, aut *adversum*, nempe etiam pugnantes. Vel, *quoniam cum multitudine adversus me aderant*: Vel, tumendo, *quoniam* pro quamvis, ut Gagnejus tumit, & alibi sic sumitur; nec non Hebræum כִּי *chi* m: *quamvis plurimi sint, qui undique oppugnent me*: Vel, *etiam si propinqui & amici essent, erant inter multos*, ideſt, inter hostes, & hostium loco.

k *Ferdin. à S. Jacobo, ser. de S. Michae e consider. 2 Ubiq. idem.*

Quoniam pro quamvis.

l Ap. 3. 8
m Ex. 39. 9 *Josue* 17. 18

Sensus est satis receptus & communis: sperare se liberationem ab hostibus, qui pugnant, aut qui specie amicitiæ adversantur, quoniam numero magno sunt & plurimos advocaverunt: vel, etiam si plurimi sint *quum non sit in multitudine exercitus victoria belli, sed de cœlo fortitudo, & facile sit eos eludi multos in manus paucorum & non sit differentia in conspectu Dei cœli liberare in multis, & in paucis* n; *& non secundum armorum potentiam Deus, sed prout ipsi placet, det dienis victoriam* o. Hoc voluit Symmachus πολλοὶ γὰρ ἐγένοντο πρὸς μὲ, *multi namque erant ad me*, ideſt, vel, contra me, vel si mecum, & cum meis comparentur. Habet eam vim πολλοὶ ὁ ὀλίγ. licèt apud alios significet *exiguum paucumve*. Eodem spectat, si *in multis* dicantur *esse cum aliquo*, ideſt, contra aliquem, qui freti multis militibus armis, aliis præsidiis, confidant se devincere posse. Id videtur versus ille Apollinarii innuere.

Sensus loci.

n 1. Mac. 3 19. 19. 1. *Reg.* 14. 6. 2. *Par.* 14. 11. c. 25. 8 o 2. *Mac.* 15 8.

Πολλοὶ ὁ p 2. *Reg.* 23 20 in *Tropæo datis biblius Prov.* 5. 29

ἐμοὶ μοι πολλοὶ σσα ἐναντιοῦνται ἀνδρὶ ἑνὶ σοι,
Quoniam mihi, multis fidentes, repugnabant.

Secundùm sensum Paraphrastes Chaldæus indicant: *quoniam in multis afflictionibus fuit verbum ejus in adjutorium meum*: ita ut propterea speret, quia sit prius expertus divinam opitulationem. Hæc ratione, ad illa, *in multis*, supplebitur tribulationibus: & in verbo, *erant*, adjutores missi à Deo, de cœlo, nisi forte legerit Paraphrastes in singulari הָיָה *haiah fuit*, vel *erat*, scilicet Deus. Tertius retento plurali verbo, *erant*, est R. Abraham, & Kimhi, qui placet quoq; Vatablo, Genebrardo, Agellio: spero confidoq; quoniam mecum (& pro me alias) inter multos (hostes versaretur) erant (qui juvarent me, scilicet Angeli) aut inter multos, ideſt multi, plures eos quam adversarii pro me erant, nam Angeli credunturfuisse, qui, prout præmonuerat Deus, in cacumine pyrorum gradientes, sonitum ediderant, tuneq; egrediente Domino, scilicet per Angelos, percussa sunt castra Philisthiim, reportavitq; David insignem victoriam *q*. Quamquam hoc accidit, quum mortuo Saule, jam David regnaret ac multo ante rebellionem filii, de qua etiam aliqui psal. interpretantur. De Eliæo nota historia *r*, & de bello contra Sisaram *s*, & de victoriis Machabæorum, opera Angelorum *t*; & de multis Christianorum, sive Angelorum ope sive aliorum Sanctorum: ut Constantini, Theodosii, Honorii, Clodovæi, & aliorum. Quartus refertur ab Agellio, ut hi, non Angeli, sed Homines intelliguntur, qui rebus David studerent, ac Deum etiam pro illius salute orarent. Quintum idem excogitavit, כְּרָכִים *berabbim* non *in multis*, aut *inter multos*; David intelligat fuisse, sed veluti designare viros Principes, quousq; ipse honore affecerit, qui tamen cum ipso fuerint, videl. pugnantes.

Tertius.

q 2. *Reg.* 5 23. 24. 25 Hujus psalmi interpretatio.
r 4. *Reg.* 6 *toto.*
s *Judic.* 4. 15 c. 5. 20
t 2. *Mac.* 10 29. 38. c. 11. 8 Quartus refertur hujus loci. Quintus.

De hoc sensus prius quoq; dixi; sed non redendo ab

Auctoris sententia.

ab editione vulgata, & Hebræum nomen accipiendo *pro multis*, aliter posse exponi, ut eos qui sibi adversabantur, David in multis, & inter multos prius æstimaret, magnique faceret, atque veluti selectos, & à multitudine secretos haberet.

Verſ. 20.) Exaudiet Deus, & humiliabit illos, qui est ante sæcula.

Non enim est illis commutatio, & non timuerunt Deum.

Sensus loci.

RENOVAT fiduciæ actum, sperareque se affirmat exaudiendum, deprimendos autem adversarios, ab eo cui resisti non possit, quum sit æternus, ac proinde jam inde ab initio tuper omnia obtineat principatum & potestatem: illos porrò punitione atq; perditione dignissimos esse, qua resipiscere nolunt, & in melius commutari, à malitia sua, Dei timore prorsus abjecto: Vel, quia nec vices, nec fors illos ulla frangit, aut in pejus mutatio, & quasi excidium; vel quoniam nulla in iis grati animi significatio, & suæ adversus illos benevolentiæ, beneficiorumque compensatio; vel quia flecti nulla ab ipso ratione, seu prece, seu pretio possunt, ut à nocendo desistant, nec homines, nec Deum verentes; vel quia non commutabuntur in resurrectione ad gloriam corporum *a*. Hoc ultimum est Hilarii, & Ambrosii *b*, Augustini etiam, & Cassiodori, Remigii, Bedæ; primum pluriorum: secundum Ariæ, Agellii: Tertium post Cajetanum, Placidi Parmensis: Quartum ipse adjicio. Sexto Gagnejus exponit, non esse commutationem illis à Deo, ut non puniat; qui

a 1. Cor. 15. 51.
b in Ps. 43. 3.

Nec quum semel decreverit
Pronuntiare adversus eos, sententiam
Mutabit, illis pessimo
Vita sua à genere minime cessantibus,
Sed immorantibus suis
In consuetis flagitiis, neque interim
Ipsum Deum timentibus.

Septimus aliorum, non esse mutationem illis à felicitate externa, ut idcircò non timeant Deum, sed teneat eos superbia, quia *in labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellantur* c. Clarior sensus ille redditur, si quis velit, *non enim sunt illis excisiones*; quamvis hæc versio congrueret etiam primo sensui, ad exprimendam duritiem & obstinationem animorum.

c Ps. 72. 5.

De Christi persecutoribus expositio.

De Christi persecutoribus commodè exponitur ab Euthymio, qui videlicet æternitatem ac divinitatem ejus minime crediderint; partim autem sublati, partim per orbem dispersi, abjecti, humiliati fuerint, omnibus fervientes nationibus: commutationis verò, hoc est, pretii, quod solvit Christus pro omnibus, fructum recipere noluerint; ideoque nulla illis sala fuperfit redemptionis & salutis viatici, quod ait Ambrosius, *gratis & sine pretio* disperserit illos Deus, sicque *non fuerit mutatio in commutationibus eorum* e. Tropologicè, non est commutatio ceteris quibuscumque quis se à societate Sanctorum, per opera mala separant, quia non sibi comparant, quod pro animæ salute commutent: quum nullam hom *commutationem* dare *pro anima sua* possit f, quam capiat offeratque ex externis quibusvis, bonis, sine bonis operibus, & pretio sanguinis Christi. Sed, ut idem Ambrosius *g* docet, ubi iniquitas propendet, nulla bonorum operum commutatione revocetur. Tractat Greveus egregiè tropologiam de mutatione spirituali, ad eamque pertinere titulos psalmorum: *pro his, qui commutabuntur*. Præter enarratores, Fulgentius *h* explicat de miseris & infelicibus, qui de malo ad bonum negligunt istius vitæ tempore commutari. Ne autem sibi frustra promittant peccatorum indulgentiam transacto hujus vitæ limite conferendam, subdit posseq; quod *extendit Deus manum suam in retribuendo*. Quam retributionem idem Pater deinceps ait consistere in cæcitate cordis hic, & post præsentem vitam in æterna damnatione.

e Ps. 43. 13. Tropologia
f Mat. 16.
g *supra*. Tropologia de mutatione spirituali.
Peccatorū indulgētia non si promittenda.
h 2. de remiss. peccat. c. 13.

Exaudiet Deus.) Nimirum non eos, ut videtur nonnullis, sed me, qui principio psalmi hoc flagitavi, & vespere orationem, mane, meridie frequentando, id impetraturus dixi. Quamquam exponi posset, quod *exaudiet eos*, nempe advertarios, ideſt, perniciosa consilia, & verba iplorum contra me. Sed primum melius: favet tamen posteriori sensui textus Paraphrastis Chaldæi, ut extat in Biblius Regius וְיִשְׁמַע קָדָמֵאל *jishemahhkodamel, audiatur coram Deo*; quamvis etiam declarari posset, oratio mea. Apud Nebiensem habetur sicut in textu Hebræo וְיִשְׁמַע אֵל *jismahh el, audiet Deus*. Apollinarius omnino secundum secutus est sensum,

Exaudiet pro quamvis.

Secunda expositio.

αὐτὸς θεὸς πατὴρ κόσμου μοναρχος,
Ipse audiens genitor mundi cave faciat.

Et humiliabit illos.) Affliget, punier, prosterner, dejicietque de gradu, longeque projicier. Chaldæe, & *accipiet ab eis*: ideſt, vel repetet pœnas, vel auferet dignitatem, bona, vitam, &c.

Qui est ante sæcula.) Additur in psalterio Romano, & *manet in æternum*. Hieronymus, *qui judex est ab initio*. Alii ex Hebræo וְיֹשֶׁב קֶדֶם *veiosseu Kedem: & manens ab initio*. Vel, *& sedens, habitansque antiquitatem*, seu *æternitatem*, aut *antiquitas*, aut *ab initio*, vel, *qui ab æterna semperque regnat*. Videtur littera servilis (ו, *ve*, &, continere causæ redditionem, ut propterea humiliet Deus illos, quia semper consedit in solio regni, & in tribunali judicii; & quidem tranquillus: pacatus, immutatus, nullis hostium commotus minis. Paraphrastes: *ac sedebit in cœlis* (sicut) *a principio sæculorum*. Similis locus. *Deus* i *sedet super sedem sanctam suam. Dominus* k, *in æternum permanet, paravit in judicio thronum suum*; l *sedisti super thronum qui judicas justitiam: Dominus* m, *in templo sancto suo, Dominus in cœlo sedes ejus: sedes tua Deus in sæculum sæculi, virga directionis virga regni tui: ipse* o *regnet nos in sæcula: Deus* p *Rex noster ante sæcula: à sæculo* q *& in sæculum tu es Deus: parata sedes tua Deus, ex tunc à sæculo tu es. Regnum* r *tuum, regnum omnium sæculorum, & dominatio tua, in omni generatione & generationem*. Cassiodorus compescit hoc loco Arianorum insanam temeritatem, qui Creatorem temporum Verbum, seu Dei filium coæternum Patri, & consubstantialem, prædicare non verentur sub tempore fuisse. Nicetas *s* Choniata Valentianum redarguit ex hoc loco, quod confingeret inter principia cum diis etiam sęcula, quasi non hæc fecisset unus & idem verus Deus.

i Ps. 46. 9.
k Ps. 9. 8.
l Wisp. 5.
m Ps. 44. 7.
n Ps. 44. 7.
o Ps. 47. 15.
p. Ps. 85. 12.
q Ps. 89. 2.
r Ps. 92. 2.
f Ps. 144. 13. Ex hoc loco insana temeritas Arianorum confutata.
s 9. *thesaur.* c. 9 Valentini item error.

In fine est סֶלָה, *selah*, & in emendatis Bibliis Græcis διάψαλμα, ejusque memmit Hilarius, de quo in psalmo 3. *u*. juxta exemplaria Hebræa est hic in medio versus. Cur autem, quum soleat potius in fine poni, nunc ita locatum sit, Bredembachius causſam reddit, quia non minus eo quod præcedit, expendendum sit id quod sequitur de ratione interitus illorum. Hilarius docet interjectum diapsalma, omnem his, ob impœnitentem impietatis eorum professionem, *spem* reciderę. Valde incertus ultus, ultius vocabuli, ut monui eodem psalmo 3.

u *Vers. ult.*

Non enim est illis commutatio.) Hieronymus, *non enim mutantur*. Alii exponentes Hebræa אֵין חִלִּיפוֹת לָמוֹ *aiein chaliphoth lamo*, sic reddunt, *quibus non sunt mutationes*: vel, *nam non sunt mutationes ipsis*: vel, *non sunt excisiones illis*. Ex Symmacho videtur mutatus Hieronymus: ὑγιὲς ἀλλάσσονται. Aquila vertit, οἷς οὐκ ἔστιν ἀλλαγαὶ αὐτοῖς, *quibus non sunt mutationem eis*: Lxx. quos sequimur, ὑγιὲς ἔστι αὐτοῖς ἀνταλλαγμα. Quod attinet ad Hebræum textum, prima dictio אֲשֶׁר *ascer*, aut significat pronomen *quibus*; aut particulam causſalem *nam*, seu *enim*. Secundùm nomen pluralis numeri, *mutationes* sive *vicissitudines*, aut *excisiones*, qu; pacto in Job x *expectabo donec veniat immutatio mea* חֲלִיפָתִי *chaliphathi*. Chaldæus exponit de immutatione vitæ: Lxx. transferunt, ἕως ἀναβιῶσομαι, *quousque rursus fiam*. Aquila & Theodotio, ἕως ἀντιλάβωμαι μου, *quousque venerit mutatio mea*: Symmachus, ἕως ἀντιλάβωμαι ἀφύσεως μου, *donec veniat sanctæ nativitas mea*. Sed alii etiam ibi exponunt *excisionem*. Unde facile est eo ex loco confirmare varios hujus nostri sensus, quos prius attulimus.

x *Job* 14. 14

Quarto Hilarii & Ambrosii de commutatione resurrectionis favet immutatio Job, ut rursus fieri significat, vel sanctam nativitatē. Si autem interpretemur de mutatione per excisionem, transitumve mortis, conferet ad secundum, textum, septimum. *Immutationem*, ut est in melius, secundùm mores accipiunt, qui primum tradunt numero sanè multi; ut scilicet significetur pertinax & ob-